

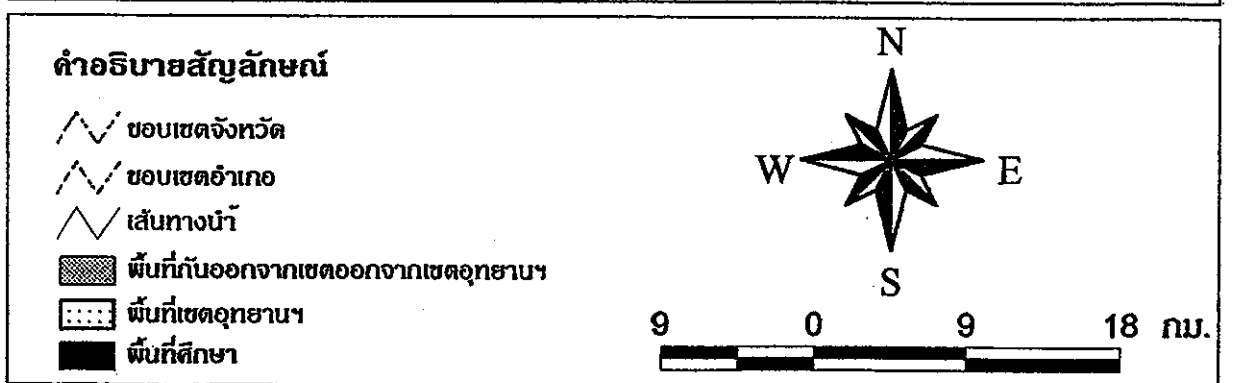
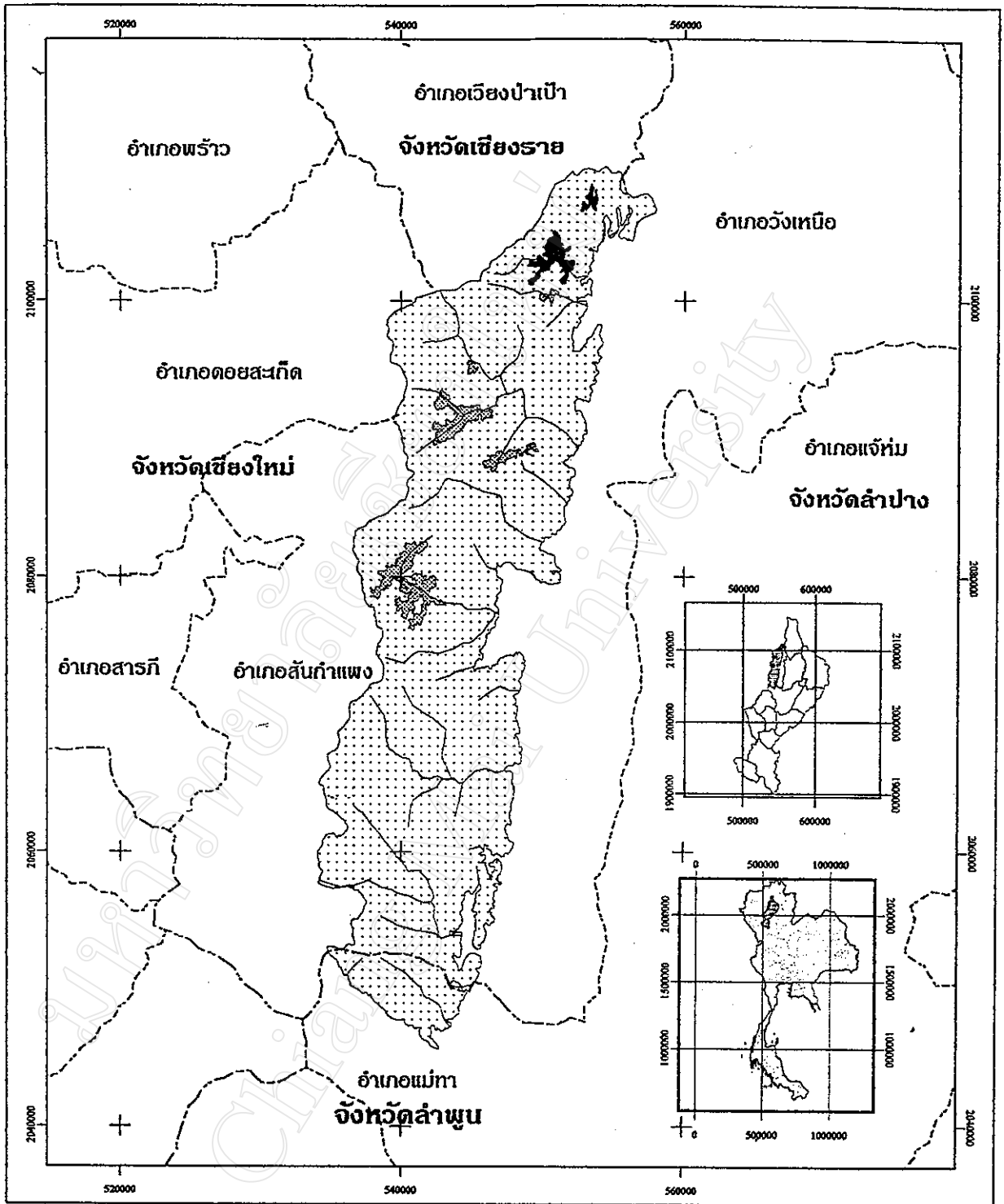
บทที่ 4

ชุมชนกะเหรี่ยงลุ่มน้ำแม่หมีและแม่ต๋อม

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ ผู้ศึกษาจะทำการอธิบายถึงสภาพภายในชุมชน ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด 8 ส่วน คือ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะประชากรและการตั้งถิ่นฐาน การขยายการบริการของรัฐและโครงสร้างพื้นฐาน ลักษณะการปกครอง ลักษณะการผลิตและการบริโภค ลักษณะการรวมกลุ่มทางสังคม ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากร ประเพณีและความเชื่อในชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาจะอธิบายภาพรวมที่แสดงถึงสถานการณ์และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในทั้งสองกลุ่มบ้าน เพื่อเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ในบทต่อไป ดังนี้

4.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตั้งชุมชน มีสภาพเป็นป่าลึก ตั้งอยู่บนที่ราบหุบเขาที่มีสันเขาโอบล้อมและมีลำห้วยไหลเลียบบริเวณหมู่บ้าน โดยสูงจากระดับน้ำทะเล 600-700 เมตร รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นภูเขาสลับซับซ้อนสูงชันที่เป็นแหล่งต้นน้ำ ซึ่งพบลำห้วยสำคัญหลายสาย ได้แก่ ลำห้วยแม่หมีน้อย ลำห้วยแม่หมีหลวง ลำห้วยปากกล้วย ลำห้วยแม่ต๋อม เป็นต้น และพบว่าลักษณะทางนิเวศวิทยาของพื้นที่หมู่บ้านและบริเวณรอบ ๆ มีลักษณะเป็นพื้นที่ป่าดิบเขา (hill evergreen forest) และป่าดงดิบ (tropical rainforest) (ส่วนทรัพยากรที่ดินและป่าไม้, 2539) จึงทำให้พื้นที่มีความชุ่มชื้นและมีลำห้วยหล่อเลี้ยงตลอดปี รวมทั้งมีความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ โดยพื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนจังหวัดลำปาง (ดูแผนที่ 4.1) ในส่วนของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่เป็นเขตพื้นที่ต้นน้ำ ชั้น 1 โดยสามารถแบ่งพื้นที่หมู่บ้านออกตามการใช้ประโยชน์ที่ดินได้เป็น พื้นที่อยู่อาศัยจำนวน 6 แห่ง พื้นที่ทำการเกษตร 1,155.5 ไร่ (พื้นที่สวนผลไม้และสวนเมี่ยง พื้นที่ไร่และพื้นที่นา) พื้นที่ป่าชุมชน 3,500 ไร่ แบ่งเป็นป่าใช้สอย 2,618 ไร่ และป่าอนุรักษ์ 500 ไร่ นอกจากนั้นยังสามารถจำแนกกลุ่มบ้านหลักได้สองกลุ่ม ตามบริเวณที่ตั้งชุมชนและบริเวณการใช้ที่ดินและแหล่งน้ำ ได้แก่ กลุ่มบ้านแม่หมีและกลุ่มบ้านแม่ต๋อม ซึ่งสังเกตได้ว่าทั้งสองกลุ่มบ้านตั้งอยู่ในบริเวณหุบเขาที่แยกจากกัน โดยมีแนวสันเขาทอดตัวขวางอยู่

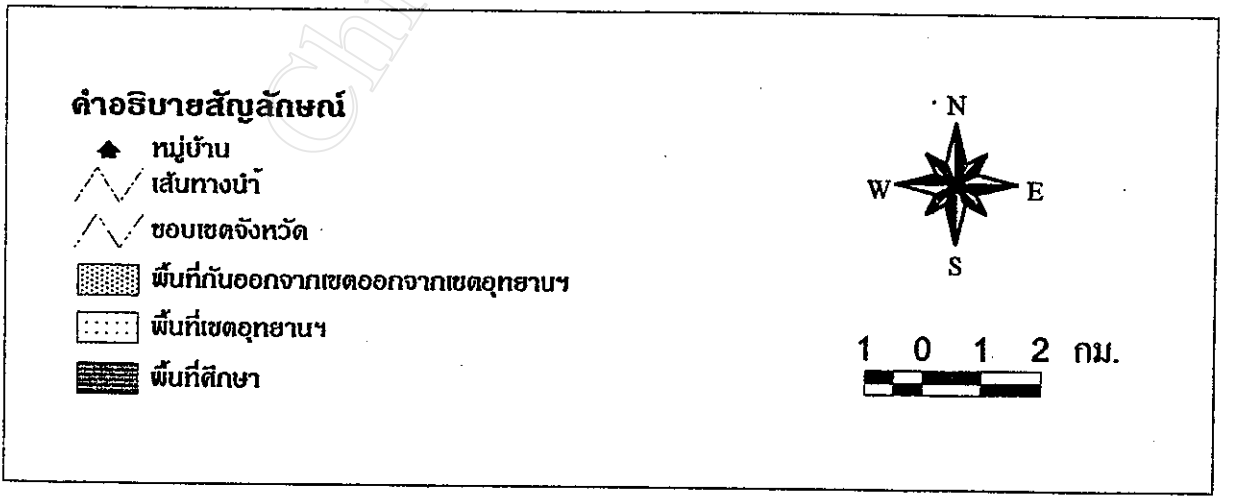
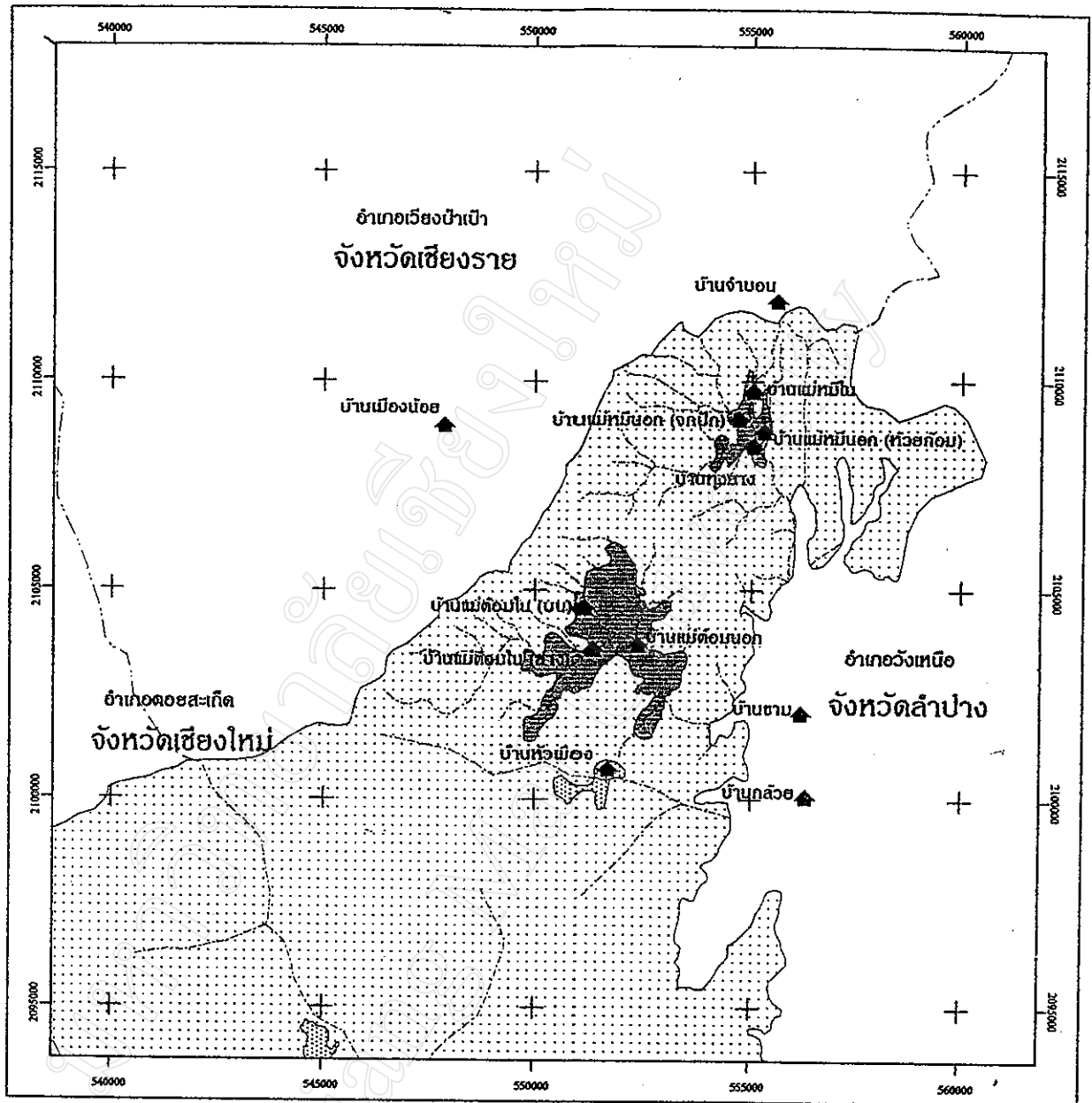
แผนที่ 4.1 บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านศึกษาในแนวเขตอุทยานฯ

ส่วนอาณาเขตของชุมชนบ้านแม่หมีและแม่ต๋อม (ดูแผนที่ 4.2)

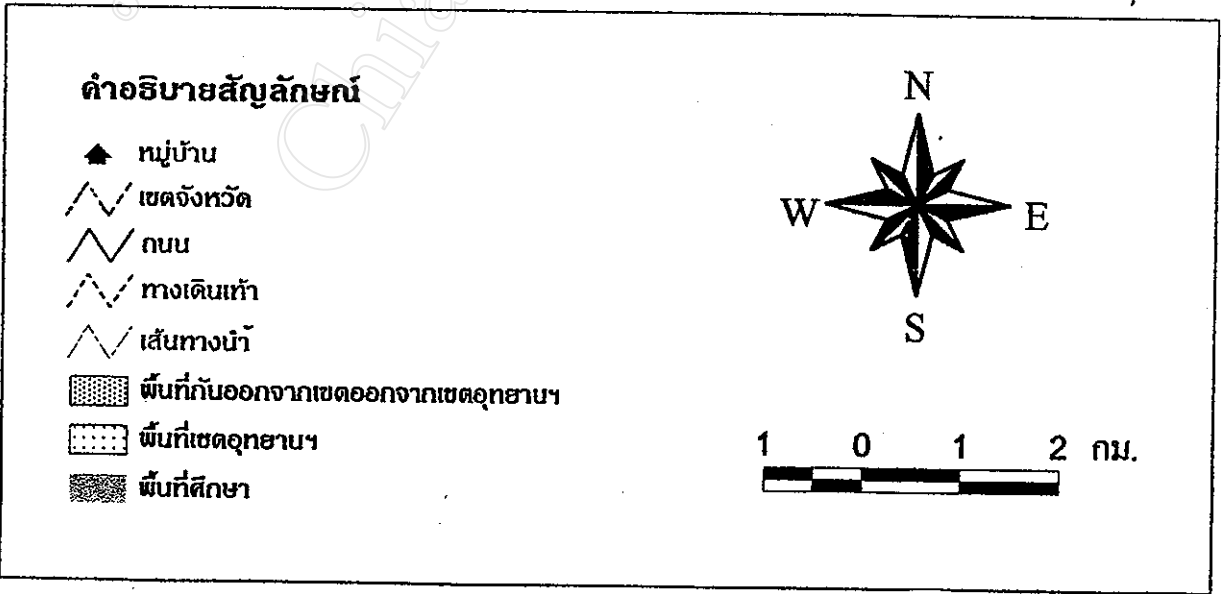
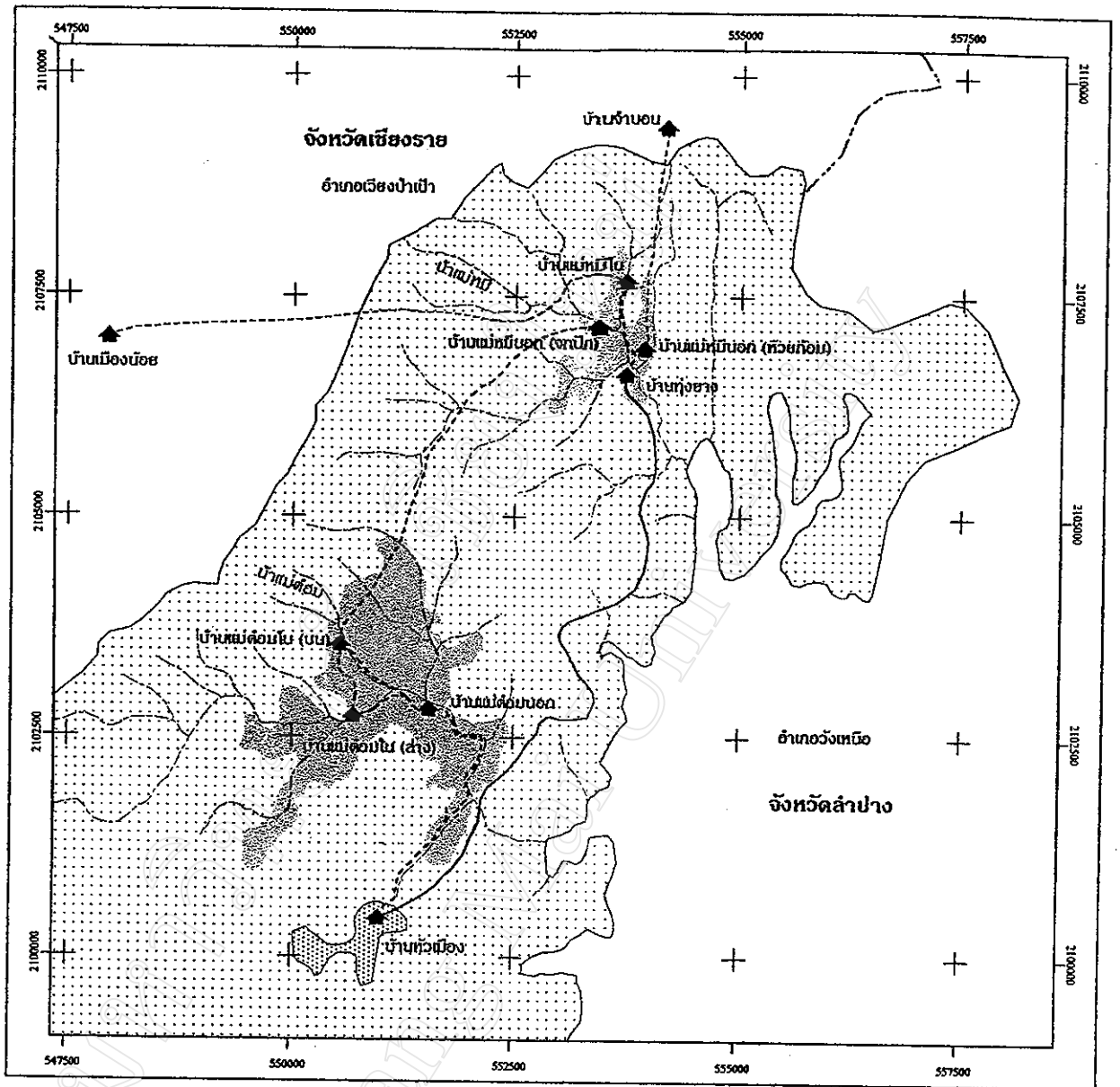
ทิศเหนือ	ติดกับ	อำเภอเวียงป่าเป้า	จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	ติดกับ	อำเภอวังเหนือ	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดกับ	อำเภอดอยสะเก็ด	จังหวัดเชียงใหม่
ทิศใต้	ติดกับ	บ้านทุ่งยาง หมู่ที่ 6 และบ้านหัวเมือง หมู่ที่ 5	ตำบลหัวเมือง จังหวัดลำปาง

สำหรับระยะห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 110 กิโลเมตร หรือห่างจากตัวอำเภอเมืองปานเป็นระยะทาง 43 กิโลเมตร ซึ่งในการเดินทางสามารถเริ่มต้นจากเส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1035 (ลำปาง-วังเหนือ) ตามด้วยเส้นทาง ร.พ.ช (แม่สุก-บ้านขาม) และต่อเข้ามาจนถึงบ้านทุ่งยาง ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดเส้นทางเดินรถ โดยการเดินทางเข้าไปยังบ้านแม่หมีจะต้องเดินทางต่อไปอีกเป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร ตามเส้นทางเดินเท้าที่ทำการขยายและปรับหน้าดินแล้วถึงที่ตั้งบ้านห้วยก้อม โดยก่อนถึงตัวหมู่บ้านจะมีทางแยกไปยังที่ตั้งบ้านห้วยล้อม(จ๊กบัก)และบ้านแม่หมีใน ระยะทาง 2.3 กิโลเมตรและ 1 กิโลเมตร ตามลำดับ ซึ่งมีสภาพลาดชันตัดผ่านลำห้วยหลายจุด ส่งผลให้การเดินทางเข้าสู่บ้านแม่หมีในค่อนข้างยากลำบากโดยเฉพาะในฤดูฝน

สำหรับชุมชนกลุ่มบ้านแม่ต๋อม สามารถเดินทางไปได้สองเส้นทาง ได้แก่ เส้นทางจากกลุ่มบ้านห้วยล้อมและจากบ้านหัวเมือง หมู่ที่ 5 บริเวณเชิงเขาเลียบบลำน้ำแม่ต๋อม โดยทั้งสองเส้นทางล้วนเป็นเส้นทางเดินเท้าลัดเลาะไปตามสันเขา ที่มีลักษณะผิวดินเหนียวและแข็งต่างจากสภาพทางเข้ากลุ่มบ้านแม่หมี ซึ่งเป็นพื้นที่หินโคลนตลอดระยะทาง ในช่วงฤดูฝนจึงลื่นลำบากต่อการเดินทางเข้าออก โดยในเส้นทางแรกชาวบ้านจะใช้เป็นเส้นทางไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชนมีระยะทาง 7 กิโลเมตร และเป็นเส้นทางที่ต้องข้ามสันเขาที่ทอดขวางพื้นที่ตั้งชุมชนทั้งสองกลุ่ม ส่วนเส้นทางหลังมีระยะทาง 6 กิโลเมตร ซึ่งชาวบ้านได้ช่วยกันพัฒนาให้มีสภาพดีขึ้นจนสามารถเดินทางได้ด้วยรถจักรยานยนต์ โดยเป็นเส้นทางซึ่งชาวบ้านนิยมใช้ขนส่งสินค้าทั้งเข้าและออก รวมทั้งใช้ติดต่อกับสังคมภายนอกชุมชน สำหรับในกลุ่มบ้านแม่ต๋อมจะมีเส้นทางเชื่อมต่อกันในแต่ละหย่อมบ้าน โดยผ่านที่นาและที่ไร่ในระยะทางที่ไม่ไกลกันมากนัก อย่างไรก็ตามที่ตั้งของชุมชนพื้นที่ศึกษาทั้งสี่กลุ่มบ้านจะมีเส้นทางเดินเท้าเชื่อมถึงกัน นอกจากนั้นบางจุดยังเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ ได้อีก เช่น บ้านหัวเมืองและบ้านทุ่งยาง รวมทั้งหมู่บ้านอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงราย ได้แก่ บ้านเมืองน้อยและบ้านจำบอน เป็นต้น (ดูแผนที่ 4.3)

แผนที่ 4.2 อาณาเขตของหมู่บ้านศึกษา

แผนที่ 4.3 เส้นทางสัญจรระหว่างกลุ่มบ้านและพื้นที่ใกล้เคียง

4.2 ลักษณะประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

ชุมชนกะเหรี่ยงลุ่มน้ำแม่หมีและแม่ต๋อม ล้วนมีเชื้อสายในกลุ่มสะกอหรือยางขาว ที่มักเรียกตนเองว่า “คานยอ (Kanyaw)” หรือที่รู้จักกันในชื่อ “ปากากูญอ” ซึ่งมีความหมายว่า “คนที่มี ความสมณะหรือเรียบง่าย” (ประวิตร โพธิ์อาสน์, 2538) โดยแยกอาศัยอยู่เป็นหย่อม ๆ สามารถจัด เป็นกลุ่มบ้านหลักตามจำนวนประชากร การบริการพื้นฐานและการกระจายอำนาจได้ 3 กลุ่ม หลัก คือ กลุ่มแม่หมีใน กลุ่มแม่หมีนอก (แยกย่อยเป็นสองหย่อมบ้าน ได้แก่ บ้านห้วยก้อมและ บ้านห้วยล้อม (จกปัก)) กลุ่มแม่ต๋อม (แยกย่อยเป็นสามหย่อมบ้าน ได้แก่ บ้านห้วยปลู บ้านแม่ต๋อมบนและบ้านแม่ต๋อมนอก) จึงรวมทั้งสิ้นหกหย่อมบ้าน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 68 หลังคาเรือน หรือ 85 ครอบครัว มีประชากร 420 คน และสามารถแบ่งตามการนับถือ ศาสนาได้เป็น ศาสนาพุทธหรือนับถือผีบรรพบุรุษ² จำนวน 46 หลังคาเรือน และศาสนา คริสต์จำนวน 22 หลังคาเรือน

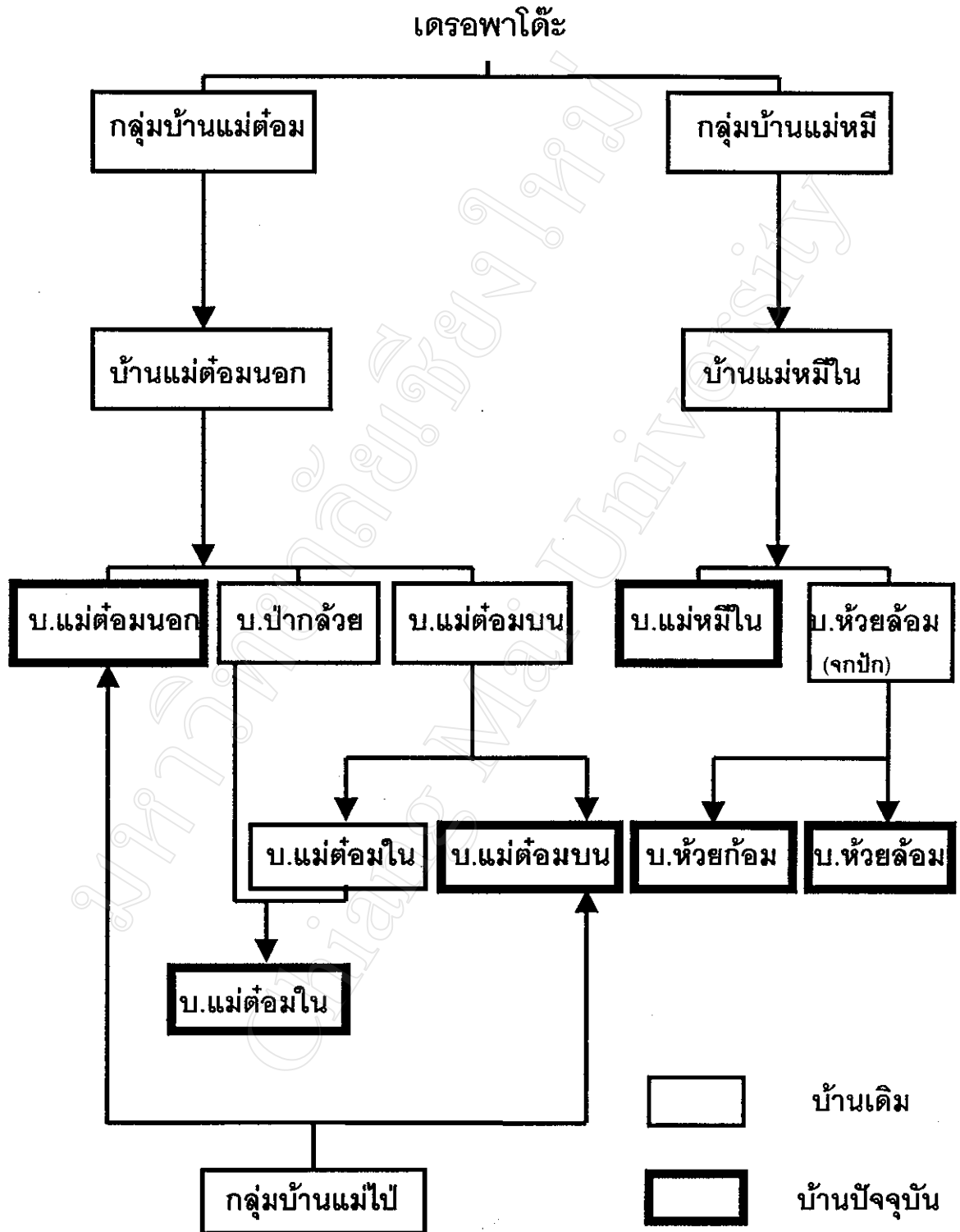
ซึ่งจากบันทึกของชุมชนที่ทำได้จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่ารุ่นเก่า ๆ ที่ยังมีชีวิตอาศัยอยู่ใน บ้านแม่หมีใน บรรยายไว้ว่าชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 2 กลุ่มลุ่มน้ำแม่หมีและแม่ต๋อมนั้น แต่เดิมเคย อาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ในบริเวณทางเข้าบ้านแม่หมีใน (เป็นที่นาในปัจจุบัน) ชื่อหมู่บ้าน “เดรพาโต๊ะ” แต่ต่อมามีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนพื้นที่ทำกิน ที่นำไปสู่การกดดันให้เกิดการอพยพโยกย้ายแตกเป็นชุมชนย่อย ๆ เพื่อแสวงหาพื้นที่ใหม่ซึ่งถือเป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับชุมชนในการดำเนินชีวิต รวมทั้งความต้องการอยู่อาศัยในพื้นที่ใกล้ บริเวณพื้นที่ทำกินซึ่งตั้งอยู่ห่างจากที่อาศัยเดิม เพื่อความสะดวกในการดูแลไร่และการเพาะปลูก โดยย้ายเข้าไปขออาศัยในหย่อมบ้านอื่น ที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณที่ทำกินมากกว่าเฉพาะครอบครัวที่ ต้องการ เช่น ในกรณีของนายนู บ้านแม่หมีในที่ย้ายมาอาศัยที่บ้านแม่หมีนอก หรือเป็น การโยกย้ายที่ทำกินเป็นกลุ่มออกมาตั้งบ้านในพื้นที่ใหม่ แล้วทำการปกครองโดยผู้นำของตนเอง ที่เลือกขึ้นใหม่ ได้แก่ การโยกย้ายเพื่อแตกกลุ่มบ้านย่อย จากหย่อมบ้านแม่หมีในเป็น หย่อมบ้านห้วยก้อมและบ้านห้วยล้อม หรือจากหย่อมบ้านแม่ต๋อมนอกแยกไปตั้งหย่อมบ้าน ห้วยปลูและแม่ต๋อมบน นอกจากนั้นการโยกย้ายอาจเกิดจากความขัดแย้งในชุมชนเนื่องจาก แนวทางการปกครองของฮีไซในพื้นที่เดิม ยกตัวอย่างเช่น กรณีการอพยพของครอบครัวบางส่วน จากบ้านต๋อมบนลงมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณบ้านห้วยปลู ซึ่งจะทำการกล่าวต่อไปในประเด็นของ

² การนับถือผีบรรพบุรุษ หมายถึง การนับถือผีเรือน โดยมีการทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี แต่ในบางครอบครัวอาจจะมีการทำบุญเข้าวัดตามการปฏิบัติของศาสนา พุทธกรรมต่อไปด้วย

ความสัมพันธ์ในชุมชน โดยลักษณะการย้ายถิ่นที่อยู่ตั้งที่กล่าวมาจะเกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณใกล้ ๆ สอดคล้องกับงานศึกษาของศิริวรรณ สุขพานิช(2528) ซึ่งระบุว่า การย้ายถิ่นฐานอาจกระทำเพื่อ แก้เคล็ดตามความเชื่อของชนเผ่า โดยย้ายเป็นพิธีระหว่างพื้นที่ที่ไม่ไกลจากกันมากนัก

สำหรับรายละเอียดการตั้งถิ่นฐานบันทึกไว้ว่า ชุมชนมีอายุมากถึง 158 ปี เริ่มต้นจากการอพยพของชาวกะเหรี่ยงต่างถิ่นสองระลอก โดยระลอกแรก ได้แก่ ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มบ้านแม่ยาง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง อพยพเข้ามาตั้งรกรากก่อนในเขตป่าลุ่มน้ำแม่หมี ส่วนอีกระลอกได้อพยพมาจากบ้านเมืองคอน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เข้ามาสมทบกับกลุ่มแรก ซึ่งมีการบันทึกว่ามีทั้งสิ้น 5 ครอบครัว นำโดยนายพะตือ ยาง อพยพมาในปี พ.ศ. 2383 โดยทั้งสองกลุ่มมีเชื้อสายทางชาติพันธุ์เดียวกัน (กลุ่มสะกอ) ส่งผลให้มีลักษณะประเพณีและความเชื่อที่เหมือนกัน นอกจากนี้แล้วบางส่วนยังมีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด โดยเป็นเครือญาติกันมาก่อน จึงทำให้สามารถดำรงชีวิตร่วมกันเป็นชุมชนเดียวได้อย่างกลมกลืนภายใต้คุ้มบ้านใหม่

โดยในครั้งแรกที่รวมตัวกันชุมชนทั้งสองได้ปักหลักตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณริมห้วยแม่หมีหลวง ทางทิศใต้ของบ้านแม่หมีในปัจจุบันไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร ชื่อหมู่บ้าน “เกอเนโปร” อาศัยอยู่ได้ไม่นานชุมชนก็อพยพออกไปหาพื้นที่ใหม่ ซึ่งจากบันทึกและคำบอกเล่าชี้ให้เห็นว่าการย้ายถิ่นฐานของชุมชนเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำแม่หมี โดยเดรพาโต๊ะเป็นหมู่บ้านสุดท้ายก่อนที่ชุมชนจะแยกออกเป็นสองกลุ่ม ซึ่งในกลุ่มแรกย้ายมาตั้งหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งบ้านแม่หมีในปัจจุบัน ส่วนอีกกลุ่มซึ่งเป็นกลุ่มของนายพะตือ ย้ายออกไปตั้งหมู่บ้านบริเวณลุ่มน้ำแม่ต้อม และหยุดตั้งหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งบ้านแม่ต้อมนอกในปัจจุบัน หลังจากนั้นทั้งสองกลุ่มได้แยกกลุ่มเป็นชุมชนย่อย ๆ กระจายอยู่ในบริเวณใกล้เคียง โดยกลุ่มแม่หมีแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่บริเวณบ้านห้วยล้อม และจากนั้นก็แตกไปอีกเป็นบ้านห้วยก้อม เช่นเดียวกับกลุ่มบ้านแม่ต้อมซึ่งเดิมตั้งอยู่บริเวณบ้านแม่ต้อมนอกเพียงกลุ่มเดียวแล้วแยกเป็นสี่หย่อมบ้าน ได้แก่ บ้านแม่ต้อมนอก บ้านห้วยปลู(ต้อมใน) บ้านห้วยปากกล้วย และบ้านแม่ต้อมบน ก่อนที่กลุ่มห้วยปากกล้วยจะย้ายมารวมกับกลุ่มห้วยปลู ตามนโยบายการรวมหมู่บ้าน เพื่อสะดวกต่อการควบคุมดูแลและจัดการของรัฐ ประกอบกับชาวบ้านเห็นว่าบริเวณห้วยปากกล้วยเป็นต้นน้ำที่ไม่เหมาะกับการสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นกลุ่มบ้านแม่ต้อมจึงยุบลงเหลือเพียงสามหย่อมบ้านเช่นในปัจจุบัน และยังพบการอพยพของชุมชนกะเหรี่ยงกลุ่มบ้านแม่ไปมาอยู่ร่วมกับกลุ่มแม่ต้อมถึง 6 หลังคาเรือน ในเหตุผลเดียวกัน (ดูแผนภูมิ 4.1)

แผนภูมิ 4.1 แผนผังการอพยพโยกย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

สำหรับสภาพความเป็นอยู่และลักษณะของหมู่บ้าน จะตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มไม่มีรั้วกัน (ยกเว้นบ้านห้วยก้อม จะพบการสร้างรั้วในบางบ้านที่ตั้งอยู่ชิดแนวถนน เนื่องจากตั้งอยู่ไม่ห่างจากชุมชนพื้นราบมากนัก ประกอบกับได้รับการพัฒนาสาธารณูปโภคที่ก่อให้เกิดความเจริญและความสะดวกต่อการคมนาคม) เยื้องตัวบ้านจะสร้างยื่นเข้าไว้เก็บผลผลิตจากการผลิตในครอบครัวเพื่อใช้บริโภคในแต่ละปี แต่ในบางบ้านอาจไม่พบเนื่องจากเก็บรวมไว้กับครอบครัวใหญ่ โดยเฉพาะครอบครัวที่ยังคงปลูกข้าวร่วมกับครอบครัวเดิม และยังไม่แบ่งที่นาจากครอบครัวใหญ่ ส่วนบริเวณที่ว่างระหว่างตัวบ้านจะมีลักษณะเป็นสวนผลไม้ ซึ่งพบต้นมะม่วง มะเฟือง ฝรั่ง ลิ้นจี่ และมะขาม ที่ชาวบ้านใช้ลำข้าวและควาย นอกจากนั้นยังพบครกกระเดื่องอยู่บริเวณชายคาของบ้านบางหลัง เป็นจุด ๆ กระจายทั่วบริเวณหมู่บ้าน ประมาณหนึ่งตัวต่อ 3-4 ครัวเรือน โดยครอบครัวในละแวกนั้นจะใช้ตำข้าวร่วมกัน เช่นเดียวกับลานที่ใช้ลำข้าวควาย ส่วนตัวบ้านพบทั้งที่สร้างด้วยฟากไม้ไผ่และที่สร้างอย่างแน่นหนาด้วยไม้แผ่น คล้ายคลึงลักษณะบ้านของคนไทยพื้นราบ ซึ่งการสร้างจะต้องว่าจ้างช่างฝีมือคนเมือง ที่มักพบได้ในกลุ่มบ้านแม่หมี่และบ้านห้วยปูลู ส่วนของหลังคาบ้านมีความแตกต่างกันพบได้ทั้งในลักษณะเป็นเกล็ด กระเบื้อง ใบบาคหรือใบบ้าง ส่วนใหญ่ตัวบ้านจะยกพื้นได้สูงและสร้างแคร่ไว้สำหรับพักนอน พบปะพุดคุยหรือทอดผ้าในช่วงกลางวันและยังใช้เป็นที่พักพื้น มัดสัตว์เลี้ยง ประเภท เป็ด ไก่และหมู ที่เลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองควบคู่ไปกับการให้อาหารที่หาได้ในพื้นที่ เช่น หยวกกล้วยและรำจากการตำข้าวเปลือก แล้วมัดไว้เฉพาะในช่วงกลางคืนและในช่วงปลูกข้าว แต่อย่างไรก็ตามการเลี้ยงได้พัฒนาเป็นวิธีเลี้ยงในคอก เพื่อป้องกันไม่ให้เข้าไปทำลายต้นพืชและการถ่ายไม่เป็นที่ ซึ่งก่อให้เกิดความสกปรกและส่งกลิ่นเหม็น

การดำเนินชีวิตของชุมชนยังมีความเรียบง่ายไม่ยุ่งยากและมีความผูกพันอยู่กับการผลิตทางการเกษตร แม้ว่าจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อระบบตลาดบ้างแล้วก็ตาม ซึ่งเห็นได้จากลักษณะการบริโภคและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และพบว่าชาวบ้านจะให้ความร่วมมือกันทั้งในภาคการผลิตและงานพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การร่วมมือกันขุดซ่อมแซมถนนและการร่วมแรงกันสร้างระบบประปาภูเขาในหมู่บ้าน เป็นต้น

สำหรับลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว โดยในคู่แต่งงานใหม่หลังจากพิธีแต่งงานสิ้นสุดลงตามประเพณีแล้ว จะถือว่าฝ่ายชายเป็นสมบัติของฝ่ายหญิง ซึ่งประเด็นนี้นเรศ สงเคราะห์สุข (2538) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวเขาเผ่าปกาเกอะยอในด้านระบบการผลิต ระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศในพื้นที่บ้านห้วยไม้ดำ ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ให้ทัศนะว่าการเป็นใหญ่ของ

ฝ่ายหญิงจะชัดเจนในระดับเครือญาติเท่านั้น ต่างจากฝ่ายชายซึ่งชัดเจนเฉพาะระดับชุมชน เช่นเดียวกับ ตลวัตร พานิชเจริญ (2536), ศิริวรรณ สุขพานิช(2528) และปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539) ที่อ้างว่าชาวกะเหรี่ยงเป็นสังคมมาตริปไตย (Matrilineal) หรือนับเครือญาติทางฝ่ายมารดาซึ่งมีฐานะเป็นหัวหน้าตระกูล ทั้งนี้เนื่องจากมีความเชื่อว่าฝ่ายหญิงเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับผีบรรพบุรุษ ที่ดูแลบ้านและครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข ส่งผลให้ฝ่ายชายเมื่อแต่งงานแล้วต้องเข้ามานับถือบรรพบุรุษของฝ่ายภรรยาแทน นอกจากนั้นผู้หญิงยังมีบทบาทหน้าที่ผูกพันอยู่กับงานบ้านงานเรือน จึงมีอำนาจในการตัดสินใจในทุกเรื่องของครอบครัว รวมทั้งการเก็บทรัพย์สินเงินทอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2530, อ่างใน นเรศ สงเคราะห์สุข, 2538) เช่นเดียวกับการเผาเรือนเมื่อฝ่ายภรรยาเสียชีวิต เนื่องจากความผูกพันกับบ้านตามบทบาทหน้าที่อย่างแน่นแฟ้นและตามค่านิยมของชนเผ่าที่ถือว่า บ้านจะไม่มี ความหมายถ้าไม่มีผู้หญิง

แต่อย่างไรก็ตามได้มีการคัดค้านว่า แท้จริงฝ่ายชายไม่ได้เป็นเพียงสมบัติของภรรยา แต่เป็นสมบัติของครอบครัวฝ่ายหญิงมากกว่า เนื่องจากบทบาทของฝ่ายชายเน้นหนักในกิจกรรมต่าง ๆ นอกบ้าน เช่น การทำไร่และการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอก เห็นได้จากการที่ฝ่ายชายต้องไปอาศัยในบ้านฝ่ายหญิงเพื่อช่วยเหลือเรื่องแรงงาน โดยเฉพาะการปลูกข้าวในเวลาอย่างน้อย 1 ปี ซึ่งแล้วแต่สถานการณ์ทางด้านแรงงานของแต่ละครอบครัว และความพร้อมในการแยกครอบครัวของคุณแต่งงานถึงแยกเรือนออกไปอาศัยอยู่ต่างหาก อย่างไรก็ตามหลังการแยกเรือนแล้วในบางครอบครัวก็ยังอาศัยครอบครัวเดิมในเรื่องอาหาร โดยใช้แรงงานจากคนในครอบครัวตนเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน

4.3 การขยายบริการของรัฐและโครงสร้างพื้นฐาน

เนื่องจากความจำกัดในด้านพื้นที่ตามสภาพภูมิศาสตร์ ที่มีความลาดชันและมีสภาพเป็นพื้นที่ป่า ทำให้การบริการของรัฐที่เข้าไปถึงมีค่อนข้างมาก ในรูปของโครงการส่งเสริมและช่วยเหลือชุมชนในพื้นที่ทุรกันดาร โดยเฉพาะการบริการจากหน่วยงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาของกรมประชาสงเคราะห์ เช่น กองทุนสงเคราะห์คนชรา กองทุนเพื่อการกู้ยืม ซึ่งกระจายไปในสามกลุ่มบ้านหลักที่แยกตามจำนวนประชากร หรือโครงการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ประจำ 1 ตำแหน่งในแต่ละกลุ่มบ้าน โดยการนำชาวบ้านไปอบรมและดูงานอาชีพในสถานที่ต่าง ๆ และสนับสนุนช่วยเหลือในโครงการประปาภูเขาในหมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีโครงการด้านอนามัยจากกระทรวงสาธารณสุข ได้แก่ โครงการสาธารณสุขมูลฐาน โดยส่งเสริมการใช้ส้ม เช่นเดียวกับเรื่องของสุขภาพ ได้มีการตั้งสถานีอนามัยหมู่บ้าน ในพื้นที่บ้านแม่หมื่นอกเป็นสถานีอนามัยประจำหมู่บ้านหมู่ที่ 6 มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขคอยดูแลและมีเครือข่ายของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งได้รับการอบรมการรักษาพยาบาลตามโครงการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ส.ส.ม.ช) กระจายไปแต่ละกลุ่มบ้านทำหน้าที่ปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้แก่ผู้ป่วยในหมู่บ้าน ส่วนโครงการทางการเกษตรที่ได้รับการบริการจากกรมส่งเสริมการเกษตร จะมีตัวแทนชาวบ้านคอยประสานงานกับทางสำนักงานเกษตรอำเภอ แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าเป็นการบริการที่ชาวบ้านได้ประโยชน์น้อยที่สุด ทั้ง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชีพหลักของชุมชนมากที่สุด ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านหลายรายกล่าวว่า สิ่งที่ได้รับไม่ว่าพันธุ์พืชหรือเทคนิคต่าง ๆ เมื่อนำมาใช้มักจะไม่ได้อะไร ไม่เหมาะกับสภาพพื้นที่และระบบการเกษตรของหมู่บ้าน ยกตัวอย่างเช่น เมล็ดพันธุ์ฝักจากการช่วยเหลือในเหตุการณ์น้ำท่วมเมื่อปี 2539 ปลูกได้เพียงครั้งเดียว ไม่สามารถเก็บเมล็ดที่ได้มาใช้ทำเชื้อพันธุ์ในฤดูปลูกครั้งถัดไปได้ เนื่องจากต้นพืชที่ได้จากเมล็ดดังกล่าวจะอ่อนแอและให้ผลผลิตต่ำไม่มีคุณภาพ เช่นเดียวกับเมล็ดข้าวซึ่งถ้านำมาปลูกปีถัดมามากทำให้ได้ข้าวน้อยไม่พอบริโภค (สนทนากับครอบครัวพ่อหลวงมีแฮ)

สำหรับการบริการด้านการศึกษาของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จะเด่นชัดมากที่สุด โดยเห็นได้จากการตั้งโรงเรียนประจำหมู่บ้านไว้ 4 แห่ง ได้แก่ ที่บ้านแม่หมื่นใน บ้านห้วยก้อม บ้านห้วยปลู และบ้านแม่ต๋อมนอก มีครูประจำแห่งละหนึ่งราย ทำการสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และยังมีบริการการศึกษาต่อตามโครงการการศึกษาในระบบทางไกลของการศึกษาอกโรงเรียน ถึงชั้นมัธยม ปีที่ 6 สำหรับนักเรียนที่มีความต้องการศึกษาต่อ

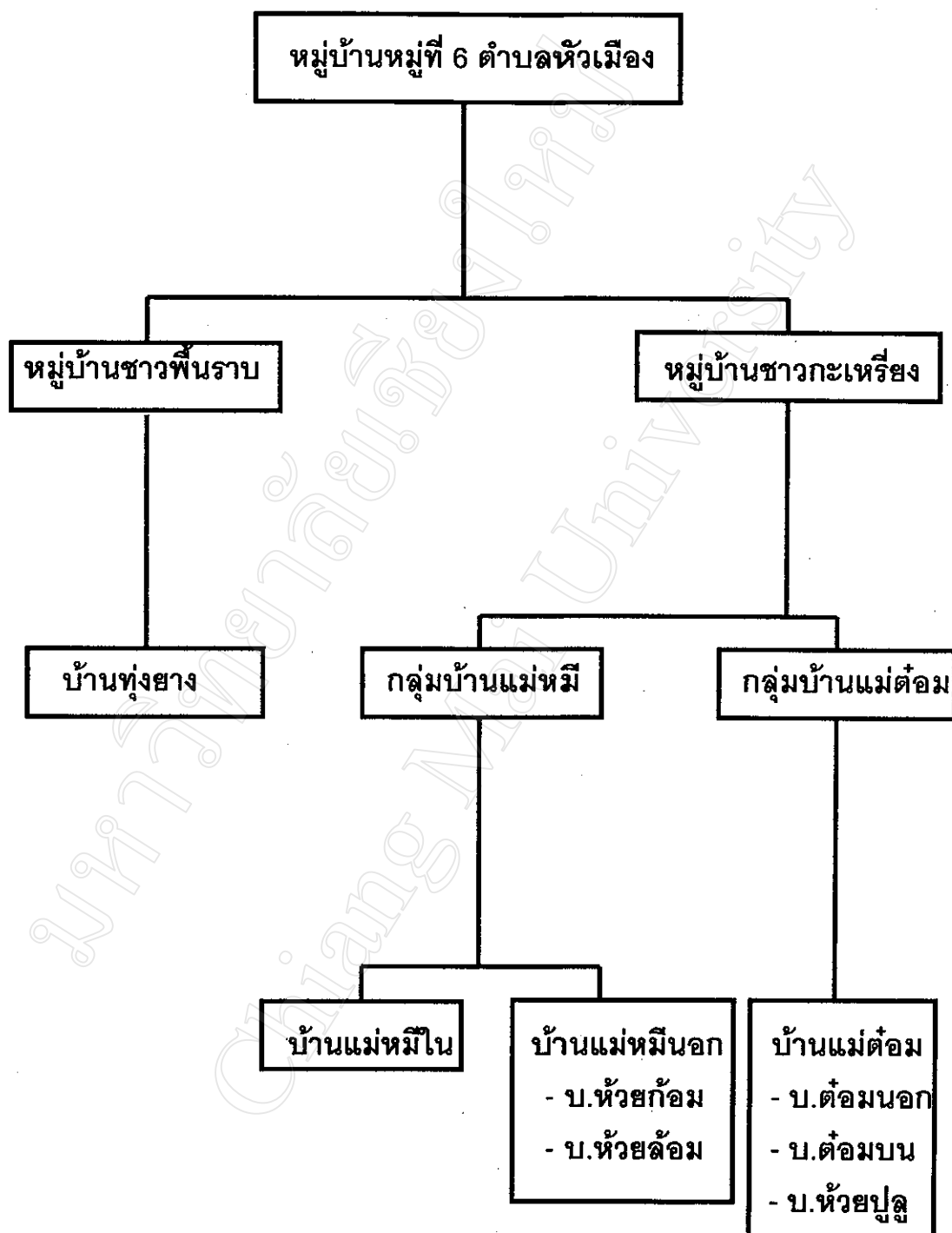
แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางกลุ่มมีความเข้าใจประการหนึ่งว่า คุณภาพของระบบการสอนภายในหมู่บ้านยังต่ำกว่ามาตรฐานโดยทั่วไป เห็นได้จากความนิยมเดินทางไปศึกษานอกหมู่บ้าน ทั้งในระดับประถมจนถึงระดับอุดมศึกษาของเยาวชนกลุ่มห้วยก้อมและกลุ่มจกปัก ส่วนกลุ่มแม่หมื่นในจะนิยมเข้าศึกษาต่อในระบบทางไกลของการศึกษาอกโรงเรียน ซึ่งเป็นบริการในพื้นที่ แต่สำหรับเยาวชนกลุ่มแม่ต๋อมสังเกตได้ว่า เยาวชนรุ่นก่อนจะได้รับการศึกษาที่สูงกว่ารุ่นใหม่ในช่วง 10-15 ปี ซึ่งบางคนแทบจะไม่ได้เรียน ทั้งนี้เนื่องจากความไม่ต่อเนื่องของการสอนที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนโยกย้ายครู ที่มีความรับผิดชอบการสอนต่างกันไปประจำในหมู่บ้านแต่ละช่วง โดยครูที่มาประจำการศึกษาของเยาวชนรุ่นก่อนเป็นบุคคล ที่มีความสามารถและมีความรับผิดชอบสูงต่างจากในรุ่นหลัง (ที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชน

อย่างเป็นทางการ ซึ่งปัจจุบันครุทำนันได้มีบทบาทในพื้นที่หมู่บ้าน โดยเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน) นอกจากนั้นจากการสนทนากับชาวบ้านหลายราย ได้กล่าวตำหนิเรื่องการขาดสอนและการทำตัวไม่เหมาะสมของครูบางคน ซึ่งเหตุผลดังกล่าวทำให้คุณภาพทางการศึกษาของเยาวชนลดต่ำลง

สำหรับโครงสร้างพื้นฐานภายในชุมชน ยังมีสภาพล้าหลังไม่พัฒนาเท่าที่ควร เห็นได้จากสภาพไฟฟ้า ถนน โทรคมนาคมหรือแม้แต่ในด้านของน้ำอุปโภคที่ได้รับการสนับสนุนมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามพบว่าได้เริ่มมีการขยายโครงสร้างทางด้านไฟฟ้าเข้ามาถึงบ้านห้วยก้อม ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณนอกสุดติดกับชุมชนพื้นราบ ส่วนเรื่องของการเดินทางเข้าหมู่บ้านยังมีสภาพเป็นทางเดินเท้า ที่ต้องทำการพัฒนาซ่อมแซมกันทุกปีหลังจากฤดูน้ำหลาก โดยชาวบ้านเล่าว่าแต่เดิมทางราชการไม่เคยเข้ามาซ่อมแซมปรับปรุงเลย จึงต้องแบ่งความรับผิดชอบกับชุมชนพื้นราบฝ่ายละครึ่งทาง แต่ปัจจุบันหลังจากที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกิดขึ้น ชาวบ้านจึงฝากความหวังในการพัฒนาถนนดังกล่าว ให้เป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งงบประมาณในปี พ.ศ. 2541 นี้ ได้ถูกนำมาใช้พัฒนาถนนจากจุดแยกบ้านห้วยล้อมเข้ามาหาบ้านแม่หมีใน เพื่อเลี่ยงเส้นทางเดิมที่ต้องผ่านลำห้วยหลายจุด ทั้งนี้ในปีหน้าชาวบ้านเชื่อว่าชุมชนจะสามารถของงบประมาณเข้ามาพัฒนาถนนเข้ากลุ่มบ้านแม่ต้อมได้อีกครั้ง

4.4 การปกครอง

ด้านการปกครองชุมชนภายใต้อำนาจรัฐได้ถูกจัดรวมเข้ากับบ้านทุ่งยาง หมู่ที่ 6 ในเขตการปกครองของตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง (ดูแผนภูมิ 4.2) ซึ่งแต่เดิมกลุ่มบ้านแม่ต้อมถูกแบ่งให้ขึ้นกับบ้านหัวเมือง หมู่ที่ 5 ตามสภาพพื้นที่และการคมนาคม แต่เนื่องจากความเหมาะสมทางชาติพันธุ์ของประชากร จึงถูกโอนรวมเข้ากับกลุ่มบ้านแม่หมี เช่นในปัจจุบัน โดยอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งคนปัจจุบันเป็นชาวทุ่งยาง ได้แก่ นายเหลี่ยม ดุกกล้า มีอำนาจการดูแลครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ดีในส่วนของชุมชนกะเหรี่ยงซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญของหมู่บ้าน ประกอบกับมีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมหลักของสังคมส่วนรวม จึงมีการแต่งตั้งตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านขึ้นมาเพื่อดูแลทุกข์สุขเฉพาะในชุมชนชาวเขา ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวผู้ใหญ่บ้านจะมีอำนาจแต่งตั้งจากคนในชุมชนทั้งสองกลุ่มบ้าน เพื่อเป็นตัวแทนที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐและชุมชนโดยจะ

แผนภูมิ 4.2 แผนผังการแบ่งกลุ่มการปกครองของหมู่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง

นำนโยบายของรัฐมาสู่ชุมชนและนำปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเสนอต่อส่วนกลาง เพื่อทำการแก้ไขต่อไป ซึ่งนับตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ระบบการปกครองของส่วนกลางจนถึงปัจจุบัน ชุมชนได้มีผู้นำตำแหน่งนี้มาแล้วถึง 4 คน ในระยะเวลา 15 ปี โดยประมาณ (เนื่องจากมีบางคนที่ทำหน้าที่ไม่ครบวาระ) ส่วนผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ได้แก่ นายดวงแก้ว ยาง ชาวบ้านแม่ต๋อม ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนแรก ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันเสนอชื่อแทนการแต่งตั้ง จากส่วนกลางและเป็นบุคคลที่มีลักษณะผู้นำตามธรรมชาติ ดังนั้นจึงเป็นตัวแทนที่สามารถนำมา ซึ่งประโยชน์และเป็นปากเป็นเสียงแทนชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยจะส่งผลกระทบต่อสภาพความเข้มแข็ง ภายในชุมชน ที่จะกล่าวถึงในประเด็นต่อไป

จากการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นให้อยู่ในรูปขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งทำให้ชุมชนถูกจัดให้ขึ้นตรงกับองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเมือง โดยชาวบ้านหมู่ที่ 6 สามารถมี ตัวแทนเข้าร่วมการบริหารในตำแหน่งกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 2 ตำแหน่ง จากการเลือกตั้งผ่านวิธีลงคะแนนจากชาวบ้านทั้งหมด ที่รวมถึงชาวบ้านทุ่งยางด้วย แต่เนื่องจาก ชุมชนกะเหรี่ยงมีจำนวนประชากรมากกว่าชาวพื้นราบ ดังนั้นในสมัยแรกนี้ตัวแทนดังกล่าวจึง เป็นสมาชิกในชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งแยกเป็นชาวบ้านกลุ่มแม่หมี่และแม่ต๋อมพื้นที่ละหนึ่งคน ได้แก่ นายตีบและนายศรีรัตน์ ตามลำดับ โดยมีหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐและชุมชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและเป็นตัวแทนยื่นความจำนงของประมาณการพัฒนาหมู่บ้านในด้าน ต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงถนน การส่งเสริมอาชีพในรูปแบบของกองทุน การส่งเสริมการจัดตั้ง กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามชุมชนทั้งสองกลุ่ม ยังมีการปกครองตามประเพณีของชนเผ่าภายใต้ กฎระเบียบและข้อห้าม ที่มีขึ้นตามความเชื่อภายในชุมชนควบคู่กับการปกครองของรัฐส่วนกลาง โดยมีผู้นำตามประเพณีในตำแหน่ง "ฮีไซ" ที่สืบทอดกันตามสายเลือดฝ่ายชาย (ทางบิดา) ซึ่งแต่ละกลุ่มบ้านจะมีฮีไซแยกจากกัน เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานใหม่ ผู้นำการอพยพและการเลือก พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน มักจะได้รับความไว้วางใจและเชื่อถือให้เป็นฮีไซ เพื่อเป็นหลักให้แก่ลูกบ้านที่ อพยพตามกันมา โดยฮีไซมีหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงอยู่ ของชนเผ่า เนื่องจากพิธีกรรมเป็นเครื่องแสดงถึงความเชื่อ ที่ชุมชนยึดเป็นหลักของการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นตำแหน่งฮีไซจึงมีความสำคัญและได้รับการนับถือจากคนทั้งหมู่บ้าน จนอาจจะเรียกได้ว่าเป็น "พระของหมู่บ้าน" (ศิริวรรณ สุขพานิช, 2528) ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อไปนับถือศาสนาอื่น ๆ แทน ทั้งในกลุ่มชาวบ้านหรือตัวฮีไซเองก็ตาม ที่ทำให้ฮีไซไม่สามารถเป็นผู้นำพิธีอีกต่อไปได้ แต่ยังคงพบว่าเป็นผู้นำของฮีไซยังคงมีอยู่ เช่น ในกรณีฮีไซ

บ้านแม่ต๋อมนอกที่เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ เช่นเดียวกับกับฮีโซบ้านห้วยก้อมที่เปลี่ยนไปนับถือพุทธ ซึ่งมีการทำบุญเข้าวัดแทนการนับถือผีและการทำพิธีกรรม

นอกจากนั้นชุมชนยังมีการปกครองตามกลไกของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยผู้ที่มีความอาวุโสกว่าจะมีอำนาจเหนือกว่าผู้ด้อยอาวุโสกว่า ซึ่งชาวกะเหรี่ยงจะถือว่าการมีความอาวุโสเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานะที่สูงส่งในสังคม (ขจิตภัย บุรุษพัฒน์, 2538) ที่ส่งผลให้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านคนอื่น ๆ เห็นได้จากการมีอำนาจว่ากล่าวตักเตือนความประพฤติของหนุ่มสาวในชุมชนที่รับเอาวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกมาใช้ในหมู่บ้าน ส่วนในเวลาปกติกลุ่มผู้อาวุโสผู้เฒ่า ผู้แก่ จะมีบทบาทชี้แนะและให้คำปรึกษาในการตัดสินใจเรื่องของส่วนรวม รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีกรรมในหมู่บ้านร่วมกับฮีโซ โดยเฉพาะผู้อาวุโสฝ่ายชายซึ่งมักมีบทบาทเด่นชัดกว่าผู้อาวุโสฝ่ายหญิง ดังนั้นความอาวุโสจึงมีผลต่อการปกครองของชุมชน เช่นเดียวกับกับความอาวุโสด้านประสบการณ์ที่ได้สัมผัสกับสังคมภายนอก ซึ่งมีผลต่อบทบาทในการตัดสินใจเพื่อส่วนรวมเช่นกัน สอดคล้องกับงานศึกษาของ บุษบัน จันทเลิศ (2532) ที่กล่าวว่าระบบอาวุโสเป็นระบบที่สามารถพบได้ในทุกชุมชนกะเหรี่ยง ถึงแม้ว่าจะไม่ชัดเจนนักในบางหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากแรงผลักดันภายนอกชุมชน ทั้งนี้เพราะเป็นระบบที่ซึมซับอยู่ภายในจิตใจของชาวกะเหรี่ยงทุกพื้นที่ และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะในการรักษากฎระเบียบ ประเพณีของชนเผ่า

แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบการปกครองตามธรรมชาติของชุมชน พบว่ามีลักษณะของการตัดสินใจร่วมกันของชาวบ้านทั้งชุมชน ถึงแม้จะมีการคัดค้านจากกลุ่มผู้มีประสบการณ์หรือมีอาวุโสเหนือกว่า ยกตัวอย่างเช่น กรณีการของบประมาณเพื่อการขุดขยายถนนเข้าบ้านแม่หมีใน โดยเปลี่ยนจากเส้นทางเดิมเพื่อเลี่ยงการตัดผ่านลำห้วย ได้มีการโต้แย้งจากกลุ่มผู้อาวุโสที่เกรงว่าถ้าเส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น จะเพิ่มจำนวนการเข้าออกของคนต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้น จนส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสภาพการอยู่อาศัยในชุมชนและอาจกระทบต่อความสงบสุขที่มีอยู่เดิม แต่เนื่องจากเป็นเสียงส่วนน้อยในหมู่บ้าน จึงไม่สามารถคัดค้านความต้องการของคนหนุ่มมากได้ ซึ่งในกรณีนี้ยังสังเกตได้ว่ากลุ่มผู้อาวุโสนั้นมีความคิดและโลกทัศน์ที่เป็นของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีประสบการณ์การติดต่อสังคมภายนอกและการศึกษาที่น้อยกว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านก็ตาม

สำหรับกฎระเบียบและข้อห้ามของหมู่บ้านที่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นทางการ ซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติเป็นบรรทัดฐาน โดยการรักษากฎจะใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและความเชื่อของชนเผ่าเป็นรากฐานดังได้กล่าวมาแล้ว บุษบัน จันทเลิศ (2532) ยังกล่าวว่าการใช้ตัวอย่างของเหตุการณ์ร้ายที่ชาวบ้านเชื่อว่า เกิดขึ้นเนื่องจากการละเมิดกฎข้อห้ามมารักษากฎ เช่น การเกิด

โรคระบาดในหมู่บ้าน เป็นต้น ส่วนรายละเอียดได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ได้แก่ ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นตำว ต้นบอนและต้นหลาม³ ที่เกิดจากการลดจำนวนลงของไม้เหล่านี้จากการลักลอบตัดจำหน่าย จึงทำการออกกฎเพื่อป้องกันการใช้ประโยชน์จนเกินขนาด และยังพบว่าข้อห้ามในแต่ละกลุ่มบ้านจะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย โดยเฉพาะในกลุ่มบ้านแม่หมื่นนอกและบ้านแม่ต๋อม ที่สังเกตได้ว่าข้อห้ามบางข้อได้ถูกตัดออกไป เช่น ในกลุ่มบ้านแม่หมื่นนอกจะไม่มีข้อห้ามเกี่ยวกับต้นตำวและต้นหลาม ซึ่งชาวบ้านบอกว่า “มันไม่มีเหลือจะให้ห้าม เพราะชาวพื้นราบเข้าเก็บขายจนหมดป่าไปนานแล้ว” ส่วนในกลุ่มบ้านแม่ต๋อมจะไม่มีข้อห้ามเรื่องการเสียความบริสุทธิ์ก่อนเข้าพิธีแต่งงาน โดยกลุ่มผู้อาวุโสเห็นว่าคนที่คนรุ่นใหม่ได้ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านทำให้มีอิสระในการใช้ชีวิต จึงอยากแก่การไปสอดส่องดูแลความประพฤติ ดังนั้นในกลุ่มบ้านแม่ต๋อมจึงมีเหตุการณ์ที่เด็กสาวหนีตามชาวพื้นราบไปอยู่กินนอกหมู่บ้านหลายกรณี ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการติดต่อกับสังคมภายนอกมีผลต่อประสิทธิภาพการใช้กฎข้อห้ามในหมู่บ้านดังกล่าว

โดยจากการสำรวจ สามารถประมวลกฎข้อห้ามของทั้งสามกลุ่มบ้านได้ ดังนี้

1. ห้ามยิง ห้ามกิน หรือนำสัตว์บางชนิดเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น ชะนี นกเงือก นกแซงแซว อีเห็นบางชนิด งูเห่า เป็นต้น
2. ห้ามตัดและนำไม้หลาม เข้ามาเผาในหมู่บ้าน
3. ช่วงวันปีใหม่และการแต่งงาน ห้ามทะเลาะวิวาทและห้ามยิงแกง
4. ในวันงานประเพณีประจำหมู่บ้าน ห้ามทะเลาะวิวาทและออกจากหมู่บ้าน
5. ในวันพระห้ามทำงานใด ๆ โดยเฉพาะในวันแรม 15 ค่ำและขึ้น 15 ค่ำ เช่น ห้ามดำข้าว ห้ามนำของดิบจากป่าเข้าหมู่บ้าน ห้ามทำงานในป่า ห้ามขึ้นต้นไม้ ห้ามฆ่าสัตว์ป่า ห้ามชกผ้า ห้ามทอผ้าหรือจักสาน
6. ในระยะใกล้ขึ้น 15 ค่ำ ห้ามตัดต้นตำวและต้นบอน แล้วนำเข้ามาในหมู่บ้าน
7. ในช่วงงานศพ ห้ามส่งเสียงดัง ยิงปืน ทะเลาะวิวาท และห้ามออกไปนอนค้างคืนหรือออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน
8. ห้ามเสียความบริสุทธิ์ก่อนเข้าพิธีแต่งงาน
9. ห้ามตัดต้นไม้ผูกสายสะดือเด็ก

³ หลาม หมายถึง ไม้ไผ่ รวมถึงหน่อไม้

10. ห้ามทำลายแผ้วถางหรือตัดต้นไม้ในป่าเหล่านี้ ป่าเดมะมือเบอ ป่าซัวโซ่ ป่าตาเดโตะ ป่าทีเป่อถ้อ ป่าเสโจลอ ป่าเสก้วยพือ ป่าเดปอ

นอกจากนั้นในแต่ละกลุ่มบ้านมีการแต่งตั้งกรรมการหมู่บ้านที่เป็นทางการ จากการสนับสนุนของกรมประชาสงเคราะห์ ในช่วงที่หมู่บ้านถูกตั้งให้เป็นหมู่บ้าน อพป. (หมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันชาติ) เพื่อความสะดวกในการเข้ามาจัดระเบียบประชาชนและทรัพยากรของรัฐ แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับตำแหน่งดังกล่าวมากนัก เช่นเดียวกับที่พ่อหลวงมีแฮ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นกรรมการที่ปรึกษา กล่าวว่าตนไม่ได้มีหน้าที่ใด ๆ ในตำแหน่งนี้ และไม่รู้วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มดังกล่าว แต่ที่ได้เป็นเพราะชาวบ้านได้นำชื่อตนไปใช้เท่านั้น ดังนั้นการทำงานในหมู่บ้านตามความเป็นจริง จึงยังคงเป็นความร่วมมือของคนทั้งหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มแกนนำและกลุ่มผู้อาวุโสเป็นหลัก

4.5 ระบบการผลิตและการบริโภค

เนื่องจากชุมชนบ้านแม่หมี่และแม่ต๋อมตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าลึก ดังนั้นรายได้ส่วนหนึ่งของชาวบ้านจึงเกิดจากอาชีพค้าของป่า ไม่ว่าจะเป็นหน่อไม้ น้ำผึ้ง เห็ด โดยเฉพาะการขุดหน่อไม้ขาย ซึ่งมีชาวบ้านหลายคนที่ยึดเป็นอาชีพในช่วงฤดูฝน หลังจากการปลูกข้าวเสร็จสิ้นลง ชาวบ้านจะออกไปป่าเพื่อขุดหน่อไม้แต่เช้าและกลับมาในช่วงบ่าย เพื่อนำมาจำหน่ายในราคากิโลกรัมละ 3-5 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่สูงถึงวันละ 500 บาท ในบางราย โดยชาวบ้านกล่าวว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่สามมีหน้าที่หารายได้ ส่วนช่วงฤดูแล้งจะเป็นหน้าที่ของภรรยา นอกจากนั้นแล้วยังมีรายได้ที่ได้จากการแปรรูปของป่า เช่น การจักสานเครื่องใช้จากหวาย ไม้ไผ่และเถาวัลย์ ซึ่งล้วนเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอนแล้วแต่ฤดูกาล เช่นเดียวกับรายได้จากการจำหน่ายสัตว์เลี้ยงแก่พ่อค้าที่เข้ามาติดต่อในหมู่บ้านเป็นระยะ ๆ ทั้งพ่อค้าชาวมูเซอจากหมู่บ้านเมืองน้อย จังหวัดเชียงราย พ่อค้าคนเมืองหรือพ่อค้าชาวกะเหรี่ยงในกลุ่มเดียวกัน นอกจากนั้นยังมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรที่เหลือจากการบริโภคบ้างบางโอกาส เช่น มะเขือพวง พริก ก้อยและข้าวโพด รวมทั้งเมล็ดกาแฟจากต้นที่กรมประชาสงเคราะห์นำมาทดลองปลูกในหมู่บ้าน เป็นต้น ส่วนผลผลิตข้าวอาจพบบ้างไม่บ่อยนัก ที่มักเป็นการซื้อขายกันเองภายในชุมชนในราคาต่ำ ยกเว้นในบ้านห้วยก้อมที่มีการจำหน่ายออกนอกชุมชนในราคาสูงกว่า แต่ไม่ว่ากรณีใด ๆ ชาวบ้านจะขายเมื่อมีผลผลิตพอเพียงแล้วสำหรับการบริโภคเท่านั้น โดยรวมรายได้ส่วนนี้เฉลี่ยต่อปีเป็นเงิน 2,000-3,000 บาทต่อครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามรายได้ที่เป็นหลักของชุมชนในปัจจุบันกลับ

ได้จากการเดินทางออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทั้งในลักษณะถาวรตลอดทั้งปีหรือเฉพาะช่วงนอกฤดูการผลิต ซึ่งพบเฉพาะในกลุ่มเด็กหนุ่มสาวเท่านั้น โดยงานที่ชาวบ้านแม่ต๋อมนิยมออกไปทำ ได้แก่ งานเก็บใบเมี่ยงที่บ้านแม่สอย จังหวัดเชียงรายและงานโรงงานหน่อไม้อัดπίบ ที่อำเภอแจ้ห่ม ส่วนที่บ้านแม่หมีนิยมออกไปรับเหมาเก็บลำไย ซึ่งล้วนเป็นงานชั่วคราว ส่วนงานถาวรที่พบมีทั้งการทำงานเป็นบริการทำรถทัวร์ มัคคุเทศก์ ลูกจ้างในร้านค้า สถานีบริการน้ำมัน ศูนย์บริการล้างรถยนต์ ศูนย์คานาทอลิก ศูนย์ประชาสงเคราะห์หรือแม้แต่ลูกจ้างอุทยาน ฯ และโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยการเดินทางออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จะพบมากในกลุ่มบ้านแม่หมีนอกและบ้านแม่ต๋อม

นอกจากอาชีพต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังพบการทำอาชีพเสริมภายในหมู่บ้าน เช่น การรวมกลุ่มของสตรีในการทอผ้าจำหน่ายและการผลิตทางการเกษตรเพื่อขายผลิตผล โดยพืชที่ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจ ได้แก่ ขิง ข้าวโพด ไม้ผลประเภท มะม่วง มะขาม ลิ้นจี่ ลำไย ขนุน รวมทั้งกาแฟ โดยแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่มบ้าน ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดที่ชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและการปลูกในกลุ่มเกษตรกรพื้นราบที่ชุมชนนำมาเป็นตัวอย่าง ส่วนการค้าขายหรือการเปิดร้านค้า จะพบได้ทุกกลุ่มบ้านละหนึ่งร้าน

อย่างไรก็ตามอาชีพต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาได้กล่าวมาแล้วนั้น สังเกตว่าส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพเสริมที่ทำกันนอกฤดูการผลิตข้าว เพื่อให้เกิดรายได้ที่นำมาใช้จ่ายยามฉุกเฉิน ยกเว้นการลงทุนทางการค้าที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการลงทุนระยะยาว ส่วนอาชีพหลักของชุมชน คือ อาชีพเกษตรกรรมที่ทำการผลิตข้าวเพื่อบริโภค

สำหรับการบริโภคของชุมชนแต่เดิมจะได้จากการแสวงหาวัตถุดิบจากป่า ส่วนความต้องการอื่นที่ป่าไม่สามารถตอบสนอง เช่น ข้าวที่เป็นอาหารหลักก็จะผลิตกันเองภายในชุมชน แต่หลังจากความเจริญขยายมาครอบคลุมหมู่บ้าน ประกอบกับการติดต่อกับโลกภายนอก ส่งผลให้ชุมชนมีความต้องการบริโภคสินค้าในระบบตลาดที่มากกว่าเดิม นำไปสู่ความจำเป็นในการสร้างรายได้โดยการทำอาชีพเพื่อให้ได้เงินมาใช้แลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าความต้องการบริโภคดังกล่าว มักเกิดกับคนหนุ่มสาวเสียเป็นส่วนใหญ่ ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากสินค้าเหล่านั้นเป็นสื่อเชื่อมโยงตนเข้ากับสังคมภายนอก แต่การบริโภคในภาพรวมของชุมชนก็ยังคงอาศัยและพึ่งพาทรัพยากรจากป่าเหมือนในอดีต การบริโภคของชุมชนจึงมีขอบเขตที่จำกัดเฉพาะในเรื่องที่จำเป็น ส่งผลให้รายได้ที่ได้มาจะถูกเก็บสะสมไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน เช่น การนำไปซื้อข้าวเพื่อบริโภค ทดแทนกรณีที่ข้าวที่ผลิตได้ไม่พอยังชีพ ซึ่งถือเป็นรายจ่ายหลักจากรายได้

ที่หามาได้ของชาวบ้าน หรือกรณีให้เป็นคำรักษาพยาบาลและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี
ในชุมชน

เมื่อพิจารณาด้านฐานะของชาวบ้านมีสภาพที่คล้ายคลึงกัน โดยไม่พบความแตกต่างที่
ชัดเจนและไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้จากทรัพย์สินในบ้าน ดังเช่นชุมชนในสังคมเมือง
ดังนั้นการเปรียบเทียบความแตกต่างทางฐานะของชาวบ้าน จึงจำเป็นต้องพิจารณาจาก
การมีข้าวพอกิน ไม่ว่าจะได้จากการผลิตเองหรือจากการซื้อและการมีแรงงานการผลิต
รวมทั้งจำนวนสัตว์เลี้ยง ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการช่วยเหลือตนเองให้อยู่รอดได้โดย
ไม่เดือดร้อนผู้อื่น ซึ่งสามารถแบ่งชาวบ้านออกตามลักษณะดังกล่าวได้ 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มครอบครัวที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้และกลุ่มครอบครัวที่ยังต้องอาศัยเพื่อนบ้าน
และญาติ ๆ ในการดำรงชีวิต โดยในกลุ่มแรกจะมีข้าวพอกินเกือบทุกปี ไม่ต้องขอยืมเพื่อนบ้าน
และญาติ ๆ หรือซื้อเพิ่ม ซึ่งพบมากในบ้านแม่หมี่ในและบ้านห้วยก้อม ส่วนในกลุ่มหลังมักพบมาก
ในบ้านห้วยล้อม บ้านตอมนอก บ้านตอมบนและบ้านห้วยปลู ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวบ้าน
ทั้งสองกลุ่มมีอัตราส่วนต่อกันร้อยละ 50 ดังนั้นปัญหาทางการเงินที่สืบเนื่องจากปริมาณข้าวใน
การบริโภค จึงเป็นปัญหาหนึ่งที่พบได้ในชุมชน ที่ก่อให้เกิดการกู้ยืมเงินจนเป็นภาระหนี้สิน
โดยชาวบ้านมีแหล่งกู่เงินอยู่หลายแห่ง เช่น บ้านเมืองน้อย บ้านทุ่งยาง และบ้านหัวเมือง
ซึ่งเป็นแหล่งเงินนอกหมู่บ้าน และเป็นการกู้เงินที่คิดดอกเบี้ยตายตัวในอัตราค่อนข้างสูง
รวมทั้งแหล่งเงินในหมู่บ้านระหว่างเพื่อนบ้านและญาติ ๆ ซึ่งเป็นการยืมเงินระยะสั้นไม่คิดดอก
เบี้ยและเป็นการช่วยเหลือกันมากกว่า นอกจากนั้นปัจจุบันชาวบ้านได้เปลี่ยนมากู้ยืมจากกองทุน
หมู่บ้าน ที่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาส่งเสริม ให้มีการจัดตั้งดูแลให้ชุมชนได้
บริหารจัดการด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการกู้ยืมอัตราดอกเบี้ยต่ำและสามารถยืดหยุ่นได้กรณีเกิดปัญหา
การส่งชำระ แต่อย่างไรก็ตามขณะนี้เงินในกองทุนดังกล่าว ในบางกลุ่มบ้านไม่มีให้กู้ยืมแล้ว
เนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นในการกู้ยืมเงินเพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจจะนอกเหนือไปจากการนำไป
ซื้อข้าวที่ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอในบทต่อไป

4.6 การรวมกลุ่มทางสังคม

พบกลุ่มทางสังคมอยู่สองลักษณะ ได้แก่ กลุ่มที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มี
ลักษณะหรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันหรือมีความเกี่ยวข้องกัน โดยไม่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ
และกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ มีการจัดตั้งและบริหารจัดการความเป็นไปของกลุ่ม

เพื่อจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม ซึ่งอาจมีการแต่งตั้งกรรมการขึ้นมาดูแลการกระจายผลประโยชน์ดังกล่าว

โดยกลุ่มที่เกิดขึ้น ในลักษณะที่ไม่มีการจัดตั้ง ได้แก่

1. กลุ่มเครือญาติ

ในบริบทของสังคมหมู่บ้านพบว่า กลุ่มเครือญาติเป็นกลุ่มพื้นฐานทางสังคมในชุมชน เนื่องจากชุมชนยังยึดมั่นกับการมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ถึงแม้ว่าจะแยกพื้นที่อาศัยเป็นกลุ่มบ้านย่อย ๆ ก็ตาม (ดูแผนภูมิ 4.3) ก็ยังพบว่าคงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องต่อกัน ดูได้จาก การทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ ที่ลูกหลานในบรรพบุรุษเดียวกันจะต้องมากระทำร่วมกันหรือประเพณี การเลี้ยงไก่แม่ไก่⁴ โดยแต่ละกลุ่มบ้านจะประกอบด้วยสายตระกูลหลักไม่เกินกลุ่มบ้านละ 6 ตระกูล และมีการนับญาติกันทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย (ดูแผนภูมิ 4.4) ซึ่งเป็นที่รู้กันเอง ภายในชุมชนว่าใครเป็นญาติใคร ซึ่งไม่สามารถดูจากนามสกุลที่ใช้ เนื่องจากชาวบ้านเกือบทั้งหมดต่างใช้นามสกุล “ยาง” ที่บ่งบอกถึงชาติพันธุ์ไม่ว่าจะมาจากสายตระกูลใด และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าผู้หญิงมักให้ความสำคัญต่อญาติพี่น้องมากกว่าผู้ชาย โดยจะนิยมคบหาพูดคุยเฉพาะในหมู่ญาติของตนเท่านั้น

ส่วนความสัมพันธ์ที่พบในกลุ่มเครือญาติ ที่เด่นชัดจะอยู่ในรูปแบบของการช่วยเหลือ ซึ่งเข้มข้นมากขึ้นถ้าเป็นญาติใกล้ชิด (พ่อ แม่ ลูก) โดยการช่วยเหลืออาจพบทั้งเรื่องแรงงาน ข้าว และเงิน เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มเครือญาติยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการเลือกคู่ครอง เนื่องจากมีข้อห้ามประจำเผ่าในการแต่งงานกันระหว่างลูกพี่ลูกน้องชั้นที่ 1 หรือ 2⁵ (เตีอะแตด้าว)

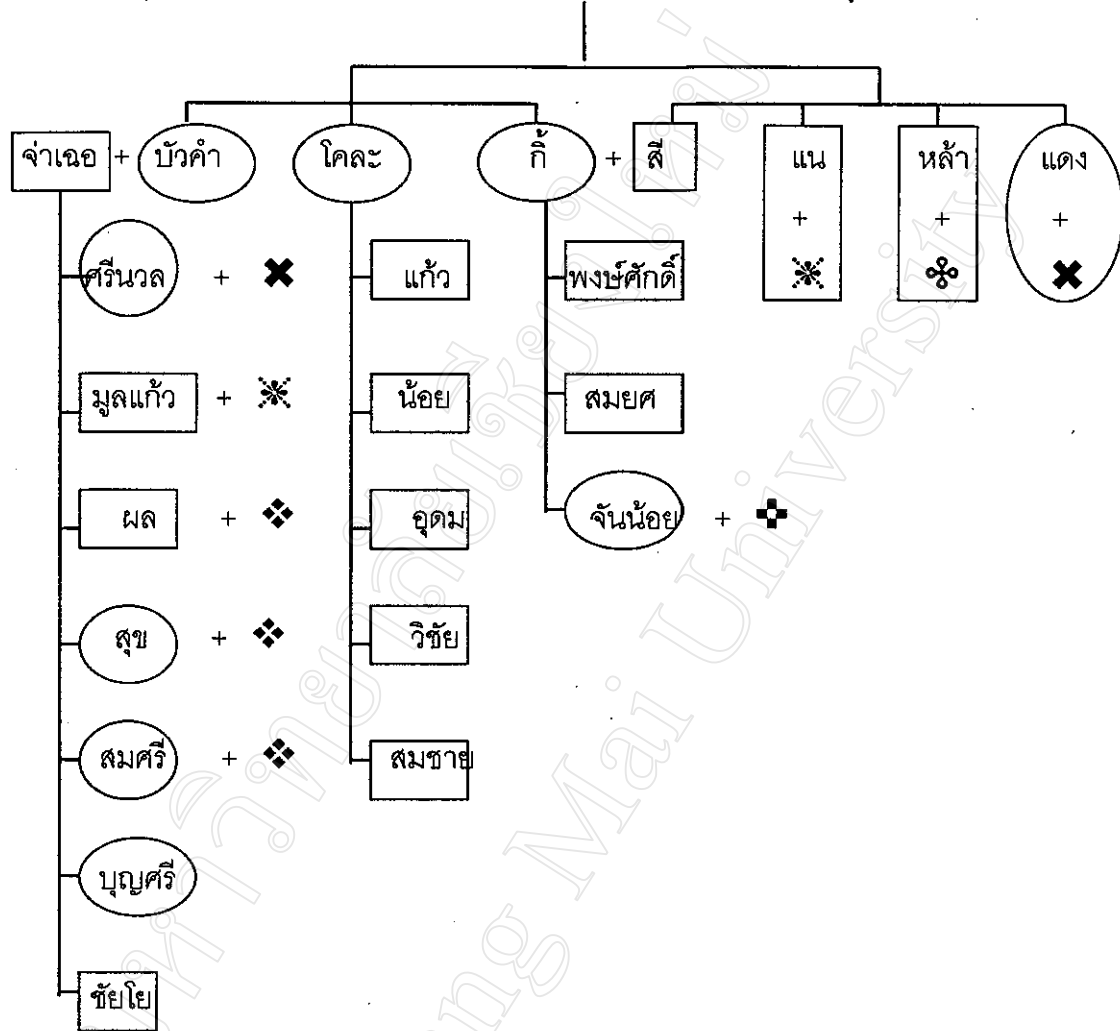
2. กลุ่มศาสนา

เนื่องจากชาวบ้านแม่หมีและแม่ต้อม เริ่มมีความแตกต่างกันในเรื่องความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่รวมหมายถึงการนับถือศาสนา โดยพบว่านอกจากชุมชนจะมีการนับถือ ผีบรรพบุรุษ หรือผีเรือนเป็นหลักแล้ว ยังพบการนับถือศาสนาคริสต์และศาสนาพุทธปะปนอยู่ ซึ่งกรณีของ

⁴ ไก่แม่ไก่ หมายถึง ไก่ที่ครอบครัวซึ่งนับถือผีต้องเลี้ยงไว้หลังจากแต่งงานแล้วให้ตีบทลูกหลาน เพื่อใช้สำหรับการทำพิธีกรรมในครอบครัว โดยต้องใช้ ไก่ที่อยู่นอกสายตระกูลกับไก่ที่พ่อแม่และญาติๆ ฝ่ายภรรยาเลี้ยงไว้

⁵ ลูกพี่ลูกน้องชั้นที่ 1 ได้แก่ เด็กที่เกิดจากพ่อหรือแม่ที่เป็นพี่น้องท้องเดียวกัน ลูกพี่ลูกน้องชั้นที่ 2 ได้แก่ เด็กที่เกิดจากครอบครัวของลูกพี่ลูกน้องชั้นที่ 1

กลุ่มครอบครัวปากกล้วยเดิมที่ย้ายมาอาศัยในพื้นที่กลุ่มบ้านแม่ต๋อม

❖ กลุ่มจังหวัดเชียงราย

* กลุ่มบ้านแม่หมื่น

✕ กลุ่มบ้านห้วยก้อม

* กลุ่มบ้านจกปัก

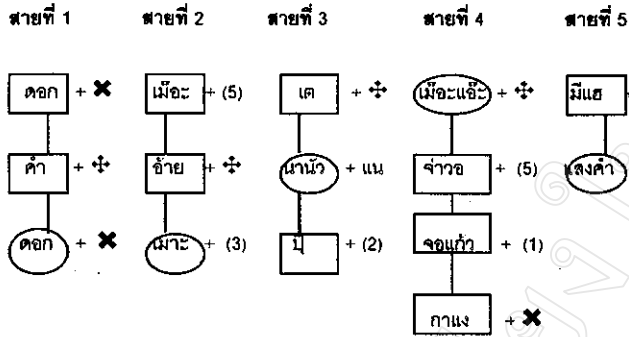
+ กลุ่มแม่คิง อำเภองาว

□ เพศชาย

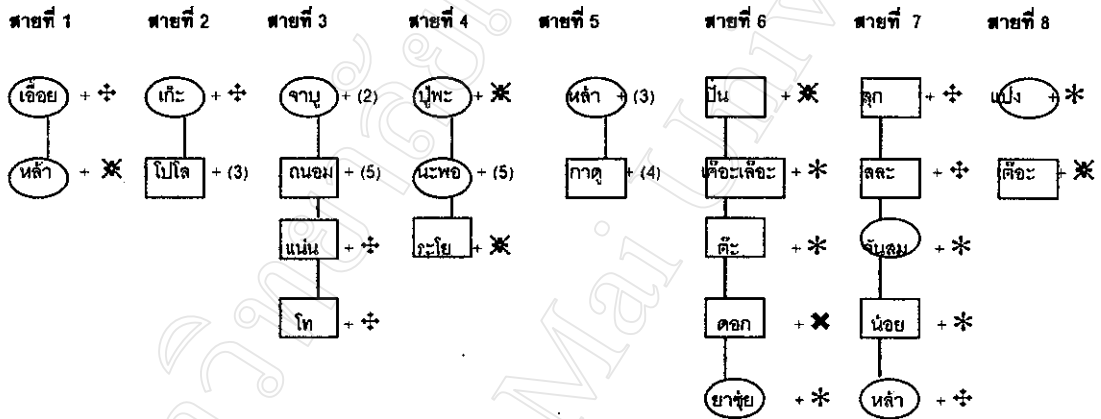
○ เพศหญิง

แผนภูมิ 4.3 ตัวอย่างลำดับเครือญาติที่เกี่ยวข้องกันในระหว่างกลุ่มบ้าน

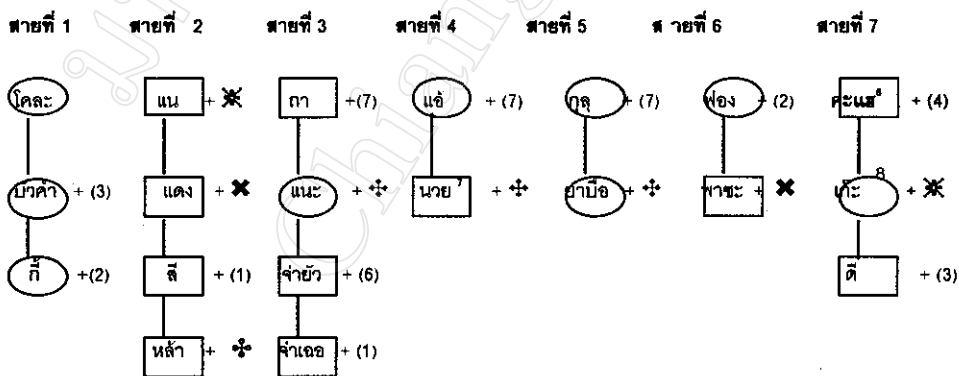
ตระกูลหลักแม่หมิว (✖)

ตระกูลหลักแม่หมีนอก บ้านห้วยค่อม (✖, 1-5) บ้านจกปึก (✚, 6-7)

ตระกูลหลักกลุ่มบ้านแม่ต้อม (✚)

✖ กลุ่มบ้านแม่หมิว ✖ กลุ่มบ้านห้วยค่อม ✚ กลุ่มบ้านจกปึก ✖ กลุ่มบ้านแม่ต้อม ✚ กลุ่มที่อื่น (เขียงราย, แม่ยาง, แม่ไป, แม่ดิง)

○ เพศหญิง □ เพศชาย

แผนภูมิ 4.4 สายตระกูลหลักในแต่ละกลุ่มบ้าน

^๑ อีจ้บ้านแม่ต้อมบน

^๒ อีจ้บ้านแม่ต้อมใน

^๓ ภรรยาของอีจ้บ้านแม่ต้อมนอกคณเก่า

ศาสนาคริสต์เริ่มเมื่อประมาณสิบปีก่อน จากการเข้ามาเผยแพร่ของหมอศาสนาทั้งในนิวยอร์ก โปรเตสแตนต์และคาทอลิก จนถึงปัจจุบันมีครอบครัวคริสต์ทั้งสิ้น 22 ครอบครัว มากกว่าพุทธ-ศาสนิกชนเพียงไม่กี่หลังคาเรือน ที่เริ่มต้นจากการเข้ามาเผยแพร่ศาสนาของชาวพุทธเชื้อสายกะเหรี่ยงที่อาศัยในพื้นที่อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนใหญ่ยังทำพิธีไหว้ผีเรือนเหมือนเช่นที่เคยปฏิบัติในอดีต มีน้อยรายที่ละทิ้งมานับถือพุทธเพียงอย่างเดียว ต่างจากครอบครัวคริสต์ที่ทั้งหมดจะเลิกปฏิบัติตามประเพณีการนับถือผีไปโดยสิ้นเชิง

ดังนั้นจากความเชื่อและเหตุผลที่เปลี่ยนแปลงไปของกลุ่มคริสต์ รวมทั้งการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน จึงผลักดันให้ชาวบ้านแยกออกจากกันเป็นกลุ่มย่อยระหว่างกลุ่มผู้แสวงหาหนทางใหม่และผู้ที่ยังคงยึดมั่นกับความเชื่อเดิม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากภายนอกการแตกกลุ่มดังกล่าว จะไม่มีผลใด ๆ ต่อความสัมพันธ์ในชุมชน เพียงแต่เป็นความแตกต่างเฉพาะในเรื่องของการปฏิบัติตามความเชื่อเท่านั้น ส่วนในเรื่องการให้ความร่วมมือ เช่น กรณีการลงแขกในการผลิตและสร้างบ้าน การพัฒนาปรับปรุงถนนเข้าหมู่บ้านก็ยังพบเห็นได้ตามปกติ

แต่อย่างไรก็ตามมีเรื่องเล่าว่า ในช่วงที่ชาวบ้านบางกลุ่มตัดสินใจเลิกนับถือผีบรรพบุรุษ ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มชาวบ้านที่ยังคงยึดมั่นต่อบรรพบุรุษของตน จนเป็นสาเหตุให้มีการอพยพโยกย้ายที่อยู่ เนื่องจากความกดดันที่เกิดจากการไม่ยอมรับของชาวบ้านกลุ่มนับถือผีและความแตกต่างทางความคิดทัศนคติ ที่ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกัน

3. กลุ่มผู้นำหรือกลุ่มแกนนำ

เป็นกลุ่มที่มีบทบาทแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจภายในชุมชน โดยคนในกลุ่มมักเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษา หรือมีประสบการณ์การทำงานนอกหมู่บ้านและเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มีหัวก้าวหน้า ซึ่งทำให้รู้เรื่องราวความเป็นไปนอกหมู่บ้านที่มีความสำคัญต่อชุมชน เช่น เรื่องนโยบายป่าไม้และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ โดยเฉพาะการได้ทำงานในด้านการพัฒนาชุมชนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการทำงานและการแก้ปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนั้นมักมีความกล้าแสดงออก กล้าพูดคุยแสดงความคิดเห็นกับคนภายนอก ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ต่างไปจากภาพรวมของชาวบ้านกะเหรี่ยงที่มักจะขี้อาย ชอบเก็บตัวและรักความสงบ

ซึ่งบุคลิกและส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดการยอมรับของชาวบ้าน รวมทั้งการมีศักยภาพของผู้นำที่สามารถเป็นตัวแทนของชาวบ้าน ติดต่oprสานงานกับสังคมภายนอก

ไม่ว่าจะเป็นกับองค์กรเอกชนหรือแม้แต่หน่วยงานของรัฐ เพื่อการเข้าเจรจาเรื่องเรียนความไม่ เป็นธรรม เช่น การร้องเรียนต่อผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอและหัวหน้าอุทยานแห่งชาติแจ้งข้อหา ตามลำดับ ในกรณีข้อพิพาทเรื่องที่ทำกินกับการประกาศเขตอุทยานฯ หรือการร้องขอความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ (องค์กรพัฒนาเอกชน กรมประชาสัมพันธ์ หรือศูนย์คาทอลิก) เช่น การขอความช่วยเหลือในเรื่องสาธารณูปโภคและการบรรเทาความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติ หรือการเป็นตัวแทนชาวบ้านเพื่อประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ในการทำ กิจกรรมที่ส่งผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน เช่น ในงานพิธีบวชป่าและผูกสายสะดือต้นน้ำเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่เปิดเป็นสาธารณะ ซึ่งบทบาทของผู้นำทางธรรมชาติล้วนแต่นำมาซึ่ง ผลประโยชน์ที่ชัดเจนไปสู่ชุมชน จึงมีผลต่อการก่อตัวเป็นกลุ่มตามกลไกของสังคม เพื่อร่วมมือกันทำงานให้ได้ประสิทธิผลมากที่สุด

นอกจากนั้นชาวบ้านที่เป็นแกนนำยังอาจรวมถึงผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ซึ่งตามประเพณีของ ชาติพันธุ์จะให้ความสำคัญต่อความอาวุโสในหมู่บ้านเทียบเท่ากับการเป็นผู้นำหมู่บ้านดังกล่าว มาแล้ว เห็นได้จากการให้คำปรึกษา แนะนำ และการตัดสินใจในการทำกิจกรรมหมู่บ้าน ดังนั้นผู้อาวุโสจึงเป็นแกนนำของหมู่บ้านได้อีกหนึ่ง

4. กลุ่มจัดการน้ำ

น้ำถือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตข้าวของชุมชน เนื่องจากพื้นที่นาของชาวบ้านทั้งหมด ต้องอาศัยน้ำจากลำห้วยในกระบวนการผลิตและหล่อเลี้ยงต้นข้าวให้เจริญเติบโต ลำห้วยแต่ละ สายจะรองรับการผลิตของหลายครอบครัวรวมทั้งในชุมชนพื้นราบ ดังนั้นการใช้น้ำในแต่ละฤดูกาล ผลิตจึงจำเป็นต้องตกลงและวางแผนจัดการการใช้น้ำ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องระหว่างปริมาณ น้ำและช่วงการผลิตของแต่ละราย แต่ไม่พบว่ามีการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายขึ้นมาดูแลอย่างเป็นทางการเหมือนในชุมชนอื่น ๆ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าการประนีประนอม จะสามารถช่วยแก้ ปัญหาได้ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎระเบียบใด ๆ

ถ้าทำการแบ่งชุมชนออกตามการใช้ประโยชน์จากลำห้วยแต่ละสาย จะสามารถแบ่งได้ เป็นกลุ่มลำห้วยในกลุ่มบ้านแม่หมี 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มห้วยแม่หมีหลวง กลุ่มห้วยแม่หมีน้อย กลุ่มห้วยก้อมและกลุ่มห้วยแม่หมี ส่วนกรณีลำห้วยปากคามีผู้ใช้น้ำเพียงรายเดียว และกลุ่มลำห้วย ในกลุ่มบ้านแม่ต้อม 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มห้วยแม่พาดและห้วยขุนจ้อย กลุ่มห้วยแม่ต้อมลา กลุ่มห้วยแม่ต้อมหลวง กลุ่มห้วยปูลู กลุ่มห้วยแม่ต้อมและกลุ่มห้วยปากกล้วย ดังนั้นการใช้ ทรัพยากรน้ำของชุมชน จึงถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่มที่ไม่มีความเกี่ยวข้องต่อกัน

ส่วนการรวมกลุ่มที่มีการจัดตั้ง โดยมีการจัดการกลุ่มอย่างเป็นทางการ มีระบบและกฎระเบียบที่ตั้งไว้สำหรับควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและกลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มสตรีทอผ้า

เกิดจากการเข้ามาส่งเสริมและพัฒนาอาชีพสตรีในหมู่บ้านของมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ตามโครงการฟื้นฟูธรรมชาติลุ่มแม่น้ำแม่หมี-แม่ต๋อม ที่ได้เข้ามาส่งเสริมและพัฒนางานทอผ้า ซึ่งเป็นงานดั้งเดิมของหมู่บ้านเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน โดยแยกเป็นกลุ่มย่อยตามแต่ละกลุ่มบ้านและมีกรรมการเป็นคนที่จัดการดูแล รวมมีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 67 คน

ในขั้นแรกทางมูลนิธิ ได้ช่วยเหลือเงินทุนจำนวน 500 บาทและรับผิดชอบดูแลเรื่องเทคนิคการประดิษฐ์ลายผ้า การใช้สีย้อมธรรมชาติ การติดต่องานและอบรม รวมทั้งเรื่องการตลาด หลังจากนั้นกลุ่มต้องลงทุนให้โครงการและแยกตัวไปจัดการดูแลกันเอง แต่ปรากฏว่ากลุ่มไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้โดยเฉพาะเรื่องการตลาด เนื่องจากตลอดเวลาชาวบ้านกลุ่มสตรีจะไม่มีปฏิสัมพันธ์ใด ๆ กับสังคมนอกหมู่บ้าน ทำให้กลุ่มยังคงพึ่งพาการจัดการของมูลนิธิ ควบคู่ไปกับการพึ่งพาตนเอง โดยมูลนิธิ จะเป็นตัวกลางส่งผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอเข้าสู่ระบบตลาดหรือตามบัญชีสั่งซื้อ ส่วนชาวบ้านมีหน้าที่ผลิตผ้าส่งให้แก่มูลนิธิในข้อตกลงหนึ่งครั้งต่อเดือน

สำหรับระบบการจัดการของกลุ่ม จะให้ทุนในรูปแบบอุปถัมภ์แก่สมาชิก ได้แก่ เส้นฝ้ายและอุปกรณ์สำหรับการทอผ้า โดยสมาชิกจะต้องผลิตสินค้าส่งให้กลุ่มตีราคาและส่งขาย หลังจากจำหน่ายได้กลุ่มจะหักต้นทุนคืนพร้อมค่าสมาชิก ซึ่งในช่วงแรกกลุ่มจะหักคืนถึงร้อยละ 50 และ ลดลงเรื่อย ๆ จนถึงร้อยละ 30 ในปัจจุบัน เมื่อสะสมเงินทุนสำรองได้ระดับหนึ่งแล้ว (20,000 บาท โดยประมาณ) เงินจำนวนนี้จะใช้จัดหาวัสดุดิบและเป็นสวัสดิการให้สมาชิกกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน ซึ่งดอกเบี้ยอาจยืดหยุ่นตามสถานการณ์ความจำเป็นของผู้กู้ โดยการบริหารจัดการในทั้งสามกลุ่มบ้านจะแยกออกจากกันเด็ดขาด ดังนั้นรายละเอียดจึงแตกต่างกัน เช่น กลุ่มแม่หมีในจะมีการหักเงินหลังจำหน่ายเพิ่มขึ้น เพื่อสมทบเป็นค่าใช้จ่ายในการติดต่อประสานงานกรณีความขัดแย้งเรื่องป่าไม้และที่ดิน เป็นต้น

2. กลุ่มกองทุนหมุนเวียนหมู่บ้าน

เป็นกลุ่มที่มีการบริหารจัดการเพื่อช่วยเหลือกันด้านการเงิน โดยจัดตั้งจาก “กองทุนยา” ของทางมูลนิธิฟื้นฟูและพัฒนาชาวเขา ซึ่งได้บริจาคเงินจำนวน 3,000 บาท ให้แต่ละหมู่บ้าน เพื่อจัดหาซื้อเวชภัณฑ์มาจำหน่ายในราคาถูกให้แก่ชาวบ้าน โดยมีข้อแม้ว่าต้องคืนเงินจำนวนดังกล่าวแก่มูลนิธิ เมื่อสามารถคืนทุนได้แล้ว หลังจากนั้นก็จัดตั้งให้อยู่ในรูปของกองทุนอาศัยดอกเบี้ยเงินกู้ในการหมุนเวียนเงิน ซึ่งมีเงินทุนเริ่มต้นประมาณ 20,000 บาท และให้กู้ยืมเฉพาะสมาชิกในกลุ่มบ้าน อัตราร้อยละ 1 ต่อเดือน โดยไม่ต้องทำสัญญาค้ำประกันใด ๆ ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการกองทุน อย่างไรก็ตามการกู้ยืมอาจยืดหยุ่นได้ ถ้ามีสาเหตุฉุกเฉิน เช่น การกู้ยืมเพื่อใช้รักษาอาการป่วยขั้นหนัก ที่ต้องรักษาที่โรงพยาบาล จะสามารถกู้ได้โดยไม่เสียดอกเบี้ย ภายในระยะเวลาที่กรรมการพิจารณาแล้ว

เช่นเดียวกับกองทุนศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน ของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการกู้ยืมเงินกรณีฉุกเฉิน ภายใต้ระเบียบการกู้ยืมที่ทางกรมฯ ได้ตั้งไว้ แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ขาดการติดตามดูแล ชาวบ้านจึงได้ปรับปรุงระบบให้มีลักษณะเดียวกับกองทุนหมุนเวียนหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีสวัสดิการการช่วยเหลือแบบให้เปล่า ซึ่งทางกรมฯ ได้ระบุไว้ ได้แก่ ผู้ที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ กรณีไฟไหม้บ้านหรือมีฐานะยากจนหรือไม่มีที่ทำกิน เป็นต้น

3. กลุ่มกองทุนเพื่อสุขภาพ

ได้แก่ กองทุนแม่ฟ้าหลวง กองทุนเกลืออนามัย และกองทุนประเภทเบี้ยสงเคราะห์ (เบี้ยสงเคราะห์คนชราและเบี้ยสงเคราะห์คนพิการ) เป็นกองทุนที่เกี่ยวข้องกับการบริการสุขภาพอนามัยของชาวบ้าน โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ซึ่งกองทุนเหล่านี้มีทั้งที่ได้รับจากหน่วยงานรัฐและหน่วยงานเอกชน แต่อาจมีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่น การจำหน่ายเวชภัณฑ์ราคาถูก การดูแลช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เป็นต้น

4. กลุ่มกองทุนรักษาป่า (กลุ่มกองทุนการจัดการทรัพยากร)

แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ กลุ่มแม่หมี่และกลุ่มแม่ต่อมพื้นที่ละหนึ่งส่วน โดยเป็นกองทุนจากการบริจาคของบุคคลและองค์กรภายนอก รวมทั้งจากการเรียไรในพิธีบวชป่าเมื่อปี พ.ศ. 2540 ที่ผ่านมาและจากเงินสบทบที่หักจากรายได้ของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และอาจมีการเก็บจากชาวบ้านแต่ละครอบครัวกรณีที่ดินหมด เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการประสานงานกับเครือข่าย

การจัดการและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องป่าไม้และที่ดิน และสำหรับการจัดการทรัพยากรในชุมชน เช่น การตรวจป่า การทำแนวกันไฟในฤดูแล้ง เป็นต้น

5. กลุ่มเยาวชน

สำหรับกลุ่มเยาวชน เป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการ 2 ช่วง โดยช่วงแรกเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามกลไกสังคมและช่วงหลังมีการจัดตั้งเป็นรูปธรรม โดยแต่งตั้งกรรมการมาประสานงาน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือและมูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้สำหรับเยาวชนช่วงอายุ 12 - 25 ปี ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการที่ยั่งยืน รวมทั้งการฝึกฝนอาชีพให้กับเยาวชนในหมู่บ้าน โดยเน้นอาชีพเกษตรกรรมและการทอผ้า ที่สอดคล้องเทคนิคการรักษาสภาพแวดล้อมไว้ในขั้นตอนการปฏิบัติ เช่น การไม่ใช้สารเคมี การใช้สีย้อมจากธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวช่วยให้เยาวชนสามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้ โดยกลุ่มเยาวชนในพื้นที่บ้านแม่หมี่โนได้ตั้งขึ้นก่อน ตามด้วยบ้านแม่ต๋อมและบ้านแม่หมี่นอกตามลำดับ ต่อมารวมกลุ่มเป็นกลุ่มเดียวกันในชื่อ "กลุ่มเยาวชนแม่หมี่-แม่ต๋อม" เมื่อเดือนเมษายน 2541 ที่ผ่านมา ส่วนกิจกรรมมักอยู่ในรูปการเข้าค่ายระหว่างสมาชิกจากชุมชนต่าง ๆ การดูงานด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

6. กลุ่มธนาคารข้าว

กลุ่มธนาคารข้าวมีเฉพาะในชุมชนกลุ่มบ้านแม่ต๋อม โดยชาวบ้านได้ร่วมกันขอความช่วยเหลือไปยังมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเพื่อแก้ไขปัญหาความอดอยาก เนื่องจากผลผลิตข้าวตกต่ำ จึงได้รับทุนช่วยเหลือในการก่อตั้งจำนวน 100,000 บาท เมื่อปี พ.ศ 2539 และได้เริ่มทำงานในปี พ.ศ 2540 ซึ่งชาวบ้านได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลการกู้ยืมที่ใช้ข้าวเปลือกเป็นสื่อกลาง ในอัตราการใช้คืน 11 กิโลกรัมต่อข้าวเปลือกที่ยืม 10 กิโลกรัมหรือดอกเบี้ย 1 กิโลกรัมต่อหนึ่งปี แต่ถ้ายังไม่สามารถคืนได้ก็จะปรับดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ดังนั้นเมื่อพิจารณาการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นในกรณีหลัง โดยผ่านการจัดตั้งเป็นทางการ มักมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาทางการเงินให้ชาวบ้านทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนกลุ่มสหกรณ์พบว่าในทุกกลุ่มบ้านเคยได้รับการสนับสนุนให้มีการจัดตั้ง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จและล้มเลิกไปเนื่องจากขาดประสบการณ์ในการจัดการผลประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม โดยจะกล่าวถึงในบทต่อไป

4.7 ความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากร

อุไรวรรณ ตันกิมยง (2542) กล่าวว่าชีวิตของชนชาติกะเหรี่ยงจะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะป่าไม้ซึ่งเห็นได้จากการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับป่า ทั้งที่เป็นแหล่งอาหารไม่ว่าจะเป็นมะเขือ หน่อไม้ หอมขี้ (นำมาใช้แทนกระเทียม) ห่อวอ หรือผักอีลิ่ง (นำมาใช้แทนตะไคร้) จากหรือตำว่า ผลไม้ป่าชนิดต่าง ๆ และผลิตผลจากสัตว์ และยังเป็นแหล่งยา ซึ่งชุมชนมีความเชี่ยวชาญในการใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชในป่า ที่มีสรรพคุณเป็นสมุนไพรรักษาโรค โดยเฉพาะในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากหวายป่า และเถาวัลย์เพื่อนำมาทำอุปกรณ์เครื่องใช้ และต้นกล้วย ปอและผักโขมสำหรับใช้เลี้ยงสัตว์ จึงถือได้ว่าป่าเป็นเสมือนแหล่งวัตถุดิบและปัจจัยสี่ของชุมชน นอกจากนั้นแล้วป่ายังเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานการผลิตทางการเกษตร ซึ่งได้แก่ ที่ดินทั้งพื้นที่ดอน สำหรับการทำไร่ และสวนผักผลไม้ และพื้นที่ราบสำหรับการทำนา รวมทั้งแหล่งน้ำจากลำห้วยที่มีอยู่หลายสาย เพื่อใช้หล่อเลี้ยงพื้นที่การเกษตรและใช้ในชีวิตประจำวัน และยังเป็นแหล่งรวมพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเก็บหาเป็นสินค้า ทำรายได้ให้ครอบครัวในแต่ละฤดูกาล ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้จากป่าส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนต้องดูแลและรักษาสภาพป่าให้มีความยั่งยืน เห็นได้จากการใช้ประโยชน์และจัดการป่าตามประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่า กฏ ข้อห้ามหรือแม่ต่องค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับทรัพยากรในป่าแทบทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น กฏ ข้อห้ามและการใช้ประโยชน์จากป่าแต่ละชนิดตามความเชื่อหลักของชุมชน ดังนี้

1. ป่าตาเดโตะ เป็นป่าที่เชื่อว่าเป็นทางเดินของเหล่าผี มักมีลักษณะเป็นพื้นที่ร่องในหุบเขา สามารถเก็บหาของป่าและใช้ไม้ได้ แต่ห้ามนำไม้มาทำเป็นรั้วหรือคอกในพื้นที่ ดังนั้นจะไปเข้าทำไร่ไม่ได้ เพราะการทำไร่จะต้องทำรั้วกัน รั้ว ควาย เข้าไร่
2. ป่าเดะมือเบอ เป็นป่าที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเหล่าผี มักมีลักษณะเป็นเนินเขาที่มีลำน้ำล้อมรอบ จะเข้าไปทำไร่ ผักถางหรือทำลายไม้ได้ แต่อาจจะเข้าไปหาอาหารได้
3. ป่าซิวไซ เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ ป่าเสโจล เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ที่ชาวบ้านใช้ทำพิธีบนบานและเป็นป่าที่ใช้ทำพิธีปีใหม่มัดมือช่วงเดือนพฤศจิกายน ป่าเสก้วยพือ เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ซึ่งใช้ทำพิธีต่ออายุ (คล้ายสืบชะตา) บริเวณป่าเหล่านี้ถือเป็นป่าดั้งเดิมของชุมชน จะห้ามผักถางและตัดต้นไม้ดังกล่าวโดยเด็ดขาด

4. ป่าที่เปื้อนถั่ว บริเวณป่าบริเวณน้ำซับ ตาน้ำหรือรูน้ำ ห้ามแผ้วถาง เพราะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีน้ำ ซึ่งถ้าถางแล้วผีน้ำจะหนีไปทำให้น้ำแห้ง

5. ป่ามอหรือป่าโปง เป็นป่าบริเวณที่เป็นโปงเกลือของช้างและสัตว์ป่า จึงห้ามโค่นต้นไม้ไปถมทับ

6. ป่าปู หรือ ป่าช้า ซึ่งใช้เป็นที่ฝังศพคนตายในหมู่บ้าน ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์อื่นใด

7. ป่าโล เป็นป่าที่เก็บฝังศพคนตายในหมู่บ้าน ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น

8. ป่าเดปอ เป็นป่าที่ใช้ทำพิธีผูกสายสะดือทารกแรกเกิด ไม่เจาะจงว่าเป็นบริเวณไหน แต่จะต้องเป็นบริเวณที่มีไม้ผล เพื่อให้ผูกสายสะดือเด็ก ซึ่งหลังจากนั้นเด็กเจ้าของสะดือ จะต้องดูแลต้นไม้ต้นนั้นไม่ให้ใครตัด ถ้าต้นไม้ถูกตัดจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีด้วยไก่และรับขวัญเด็กที่เป็นเจ้าของ

9. ป่าดูละ เป็นป่าที่สามารถใช้ประโยชน์ในการทำไร่ เลี้ยงสัตว์และหาอาหาร โดยถือว่าเป็นป่าทำกินของชุมชน

นอกจากชาวบ้านมีการจัดการทรัพยากรตามชาติพันธุ์ของตนเองแล้ว พบว่าชาวบ้านยังจัดการทรัพยากรในรูปของป่าชุมชน ที่เกิดจากการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก โดยจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลภายใต้กฎระเบียบ ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมทำขึ้นที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ห้ามจุดไฟเผาป่า ในเขตป่าชุมชนและให้ทุกคนรอบครัวจัดทำแนวกันไฟรอบ ๆ พื้นที่ไร่นาสวนของตนเอง

2. ถ้าสมาชิกในหมู่บ้านเป็นต้นเหตุทำให้เกิดไฟป่าให้ปรับเป็นเงิน 2,000 บาท แต่ถ้าเกิดจากชาวบ้านต่างถิ่นให้ปรับ 3,000 บาท

3. ห้ามล่าสัตว์และตัดต้นไม้โดยเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนปรับ 1,000 – 5,000 บาท

4. ถ้าต้องการตัดไม้ เพื่อใช้ปลูกสร้างที่พัก ให้แจ้งต่อกรรมการป่าชุมชนก่อนเป็นเวลาอย่างน้อย 2 วัน

5. เงินค่าปรับที่ได้ต้องนำไปสมทบเข้ากองทุนรักษาป่าประจำหมู่บ้าน

6. เมื่อเกิดไฟป่าให้แจ้งเพื่อนบ้านและกรรมการป่าชุมชนทราบเพื่อร่วมกันดับไฟ

7. สมาชิกหมู่บ้านต้องปฏิบัติตามข้อห้ามของหมู่บ้าน ถ้าฝ่าฝืนให้ผู้นำและผู้อาวุโสเป็นผู้ตัดสินความผิด

8. แจ้งเบาะแสแก่อุทยานฯ เมื่อเกิดกรณีใด ๆ ที่ส่งผลเสียต่อสถานภาพป่าไม้ในพื้นที่

4.8 ประเพณีและความเชื่อในชุมชน

สำหรับความเชื่อในชุมชน เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากชนเผ่าและเป็นกรอบปฏิบัติตนของชาวบ้านในการอยู่ร่วมกัน ภายใต้ความเชื่อหลักว่า “การไม่เชื่อถือหรือฝ่าฝืนกฎข้อห้ามตามความเชื่อของชนเผ่า จะทำให้ผีป่าหรือผีน้ำทำร้ายได้” ดังนั้นความเชื่อจึงเปรียบเสมือนส่วนประกอบของสังคม ที่หล่อหลอมให้ชาวบ้านดำเนินวิถีชีวิตไปร่วมกันได้โดยปกติสุข ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางส่วนได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาตั้งได้กล่าวไว้แล้วก็ตาม นอกจากนั้นความเชื่อเมื่อประกอบเข้ากับระบบการเรียนรู้ของชุมชน ยังสามารถถ่ายทอดสืบทอดกันจนเกิดกระบวนการกลมกลืนกันภายในสังคม (ตุลวิตร พานิชเจริญ, 2536) เช่นเดียวกับการศึกษาพบว่าความเชื่อจะถูกแทรกไว้ในรูปของนิทาน คำสอนและเพลงขอที่ใช้ในประเพณีประจำเผ่า เพื่อใช้เป็นตัวสืบทอดความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้นจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น

“30 คน ร่วมมือกัน ต้องยึดเหนี่ยวกันไว้ จึงจะสำเร็จ” เป็นความเชื่อที่สอนให้ชาวบ้านมีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ซึ่งเปรียบไว้เป็นกลุ่มคน 30 คน (คำสอน)

“ปาชะปรั ซอหียี แม่เฟ หยี่ซอเซ โด๊ะทอเก ปาชะปรั ซอหียี เตอเซ ยี พะโด๊ะ เก็หยี่ซอเซ” มีความหมายถึง นกน้อยที่ชื่อซอเซ ซึ่งเป็นนกตัวเล็ก ๆ แต่ถ้ามันทำตัวดี รักพวกพ้องตัวมันก็จะใหญ่ได้เอง ในทางกลับกันถ้าซอเซเป็นนกใหญ่อยู่แล้ว แต่มีนิสัยไม่ดี วางอำนาจกับเพื่อน ๆ ตัวก็จะเล็กลงเหมือนเดิม ซึ่งคำสอนนี้มักใช้เปรียบเทียบกับการใช้อำนาจของคน โดยเฉพาะฮีโหรือคนที่ใช้อำนาจเหนือชาวบ้านอื่น ๆ ตามความเชื่อว่าการที่จะได้ความรักความเคารพจากผู้อื่นขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตน

“ตาคอลอเคโด๊ะ” หมายถึง ของดีราคาแพง ซึ่งชาวบ้านมักนำไปเปรียบเทียบกับป่า หรือความรักที่มีต่อกันและความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ที่ถือว่าเป็นของดีต่อกรรมมีชีวิตที่หาได้ยากเนื่องจากมีค่า ถ้าใช้ไม่เป็นเมื่อหมดจะหามาใหม่ได้ยาก ดังนั้นสิ่งเหล่านี้ควรต้องรักษาและทะนุถนอม เช่นเดียวกับ “อ้อที่เก้อตอที อ้อปรัเก้อตอปรั” ซึ่งแปลได้ว่า กินน้ำรักษาน้ำ กินป่ารักษาป่า ที่เปรียบเหมือนการที่เราต้องรักษาสิ่งที่มีค่าต่อเรา ถ้าเราต้องพึ่งพิงสิ่งไหนเราก็ต้องรักษาสິงนั้น เราถึงจะได้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

ซึ่งตัวอย่างที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างความเชื่อที่ถูกนำมาใช้เป็นกรอบกำหนดความสัมพันธ์และการปฏิบัติตนของคนในชุมชน นอกจากนั้นยังพบว่ามีความเชื่อที่ถูกนำมาใช้จัดการ

ทรัพยากรในป่า ที่ถือเป็นแหล่งอาหารของชุมชน โดยเฉพาะในแง่ของการนำมาเป็นอาหารและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่

“การฆ่านกเงือก 1 ตัว จะทำให้หมู่บ้านที่อยู่รวมกันต้องแตกแยกจากกันเป็นเจ็ดกลุ่ม และเกิดความเศร้าโศกไปไกลถึงต้นไทรเจ็ดต้น ส่วนการฆ่าชะนีจะทำให้ เกิดความเศร้าโศกไปไกลถึงลำห้วยถึงเจ็ดแห่ง”

การนำนกแขวงแขว (นกเขียง) อีเห็น และงูเหลือม เข้ามาในหมู่บ้าน จะทำให้เกิด “ป่าเบื้อ ป่าก่อ (สิ่งไม่ดีงาม)” ดังนั้นจึงห้ามสัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาในหมู่บ้าน รวมทั้งยังมีกฎห้ามยิง หรือกิน นกเงือก ชะนี ด้วย

ความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงว่าเกิดมาจากต้นไทร สามที่ภรรยากำลังตั้งครรภ์ จึงถูกห้ามไม่ให้ตัดต้นไทร รวมทั้งห้ามยิงลิงลม ลิงและหมี เพราะจะทำให้ลูกที่เกิดมาตัวอ่อนไม่มีแรงเหมือนลิงลม คือเหมือนลิงและจะไม่สมบูรณ์ถ้ายิงหมี หรือการห้ามไม่ให้ใครยิงแก่งในช่วงงานพิธีแต่งงานและงานประเพณีปีใหม่ หรือห้ามล่าสัตว์ในเดือนที่มีคนในหมู่บ้านเสียชีวิต และความเชื่อว่าป่าเป็นที่อยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ป่าตาเดโด๊ะ เชื่อว่าเป็นเส้นทางเดินของผี ป่าเดมะมือเบอ เชื่อว่าเป็นบริเวณที่อยู่ของผี หรือการกำหนดบริเวณป่าโลและป่าปู เป็นป่าที่ใช้ประกอบพิธีศพของชุมชน รวมทั้งป่าเดปอที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการเกิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถช่วยให้การใช้กฎระเบียบในการใช้พื้นที่ป่ามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าข้อห้ามที่ชุมชนกำหนดขึ้นในปัจจุบันได้มีการเพิ่มเนื้อหาของการแก้ไขปัญหาทรัพยากรภายในชุมชนเข้าไป เช่น การห้ามตัดต้นจาก (ต้าว) ต้นบอน ต้นไฟ (ไม้หลาม) ในช่วงวันพระ โดยใช้พื้นฐานการไม่ฝ่าฝืนต่อความเชื่อของชนเผ่าเป็นพื้นฐานเช่นเดิม

สำหรับในแง่ของการทำพิธีกรรมและประเพณีในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ถ่ายทอดความเชื่อจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ภายใต้อาชีพความเชื่อว่ามีสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีความสามารถเหนือมนุษย์ และสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ ที่ทั้งเป็นคุณและเป็นโทษต่อเราขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราทำว่าส่งผลดีต่อผีหรือไม่ ความเชื่อจึงมีส่วนบังคับให้ชาวบ้านทำตามครรลอง ที่เชื่อว่าทำแล้วดีไม่ผิดต่อผีผู้มีอำนาจเหนือตนเอง ดังนั้นการทำพิธีกรรมและ

⁹ ระยะเวลาที่ห้าม ขึ้นอยู่กับอายุของผู้ตาย ถ้าอายุมากระยะเวลาที่ห้ามก็จะนานขึ้น โดยปกติอยู่ในช่วง 1-3 เดือน

ประเพณีที่พบ จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความช่วยเหลือ และแสดงความขอบคุณ รวมทั้งขอขมาต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเหล่านั้น ซึ่งพิธีกรรมที่สำคัญ ได้แก่

พิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือผีเรือน ที่ทำหน้าที่ดูแลครอบครัว โดยทำกันในแต่ละครัวเรือนเพื่อให้ครอบครัวอยู่อย่างเป็นสุข การทำพิธีฝ่ายหญิงจะนำไก่แม่ไก่มาฆ่าและต้มเลี้ยงผี ส่วนฝ่ายชายจะใช้ไก่ตัวผู้แทน หลังจากเลี้ยงผีแล้วสมาชิกครอบครัวจะร่วมกันเลี้ยงด้วยไก่เหล่านั้น และถ้าเมื่อใดต้องการทำพิธีอีก ก็จะใช้ลูกไก่ของไก่แม่ไก่รุ่นที่หนึ่งและสองถัดลงไปเรื่อย ๆ ซึ่งส่วนมากแล้วการทำพิธีเลี้ยงผีเรือนมักทำกัน เมื่อต้องการเช่นไหว้แสดงความเคารพความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของตน หรือเมื่อคนในครอบครัวเจ็บป่วย หรือเมื่อหมอมผีในหมู่บ้านทักทาย จึงต้องทำพิธีเพื่อขอขมา รวมทั้งเมื่อต้องการขอความคุ้มครองจากบรรพบุรุษ

พิธีกรรมในกระบวนการผลิต มักเกี่ยวข้องกับผีฟ้า เทพยดา เจ้าที่ที่ดูแลผืนดิน ภูเขา และแหล่งน้ำ เห็นได้จาก คำขอพรในพิธีกรรมเลี้ยงผีในวันลงแขกปลูกข้าวที่ว่า *“เจ้าของแม่หมี่แม่ต่อม แม่ปาย เจ้าของภูเขา วันนี้เป็นวันปลูกข้าว ทำพิธีเอาข้าวค่าแรกให้กินก่อน แล้วช่วยดูแลต้นข้าวและคนในครอบครัว ดูแลการไปมาให้ปลอดภัย”* ซึ่งโดยทั่วไปพิธีการผลิตข้าวไร่มักจะมีความสำคัญมากกว่าการทำนา เนื่องจากชาวบ้านถือว่าการทำอะไรเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่ทำกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ จนเรียกได้ว่าการทำอะไรเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวกะเหรี่ยง (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539) ต่างจากการทำนาซึ่งบันทึกไว้ว่าเป็นการทำเลียนแบบคนพื้นราบได้เพียงแปดสิบกว่าปีเท่านั้น ดังนั้นการทำอะไรจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษของครอบครัว โดยเฉพาะในครอบครัวที่เป็นลูกชายคนโตของตระกูล ซึ่งมักได้รับการถ่ายทอดการทำไร่จากบิดาและได้รับมรดกประจำตระกูล ที่อาจจะเป็นอาวุธหรือเครื่องประดับแตกต่างกันไปในแต่ละตระกูล จึงพบการสร้างทั้ง *“ตาสี้อ้อ”* ซึ่งเป็นศาลที่เก็บมรดกนั้นไว้คู่กับ *“ตาสี้อ้อมีอะ”* ซึ่งเป็นศาลผีที่เฝ้าดูแลไร่ต่างจากการสร้างเฉพาะ *“สี้อกาไค้ระ”* ซึ่งเป็นศาลเฝ้านาที่ทำไว้เพียงชุดเดียว

นอกจากนั้นยังพบการไล่สาदन้ากันหลังจากเสร็จสิ้นการปลูกข้าวไรที่เชื่อกันว่าเป็นการกระทำที่จะนำไปสู่ความชุ่มชื้นในพื้นที่ปลูกในวันนั้น ที่จะส่งผลต่อผลผลิตข้าวที่จะได้ด้วยหรือการคลุกเมล็ดพันธุ์ข้าวไรที่ใช้กับเมล็ดดอกไม้สีสด เช่น ดาวเรือง ดาวกระจาย หงอนไก่ บานไม่รู้โรย เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายที่จะมารบกวนการเติบโตของต้นข้าว ซึ่งทำให้ผลผลิตข้าวที่ควรจะได้ลดลงด้วย โดยลักษณะดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับกระบวนการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งศึกษาไว้โดย ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539)

ส่วนประเพณีของชนเผ่าที่พบ มักมีเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าวในหมู่บ้าน โดยมีจุดประสงค์เพื่อขอพรและขอบคุณต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ช่วยเหลือการผลิตข้าวในแต่ละปี ได้แก่

1. พิธีกินเหล้าปลายหลงข้าว¹⁰

มีในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม โดยแต่ละครอบครัวจะใช้ข้าวเหลือในยุ้งข้าวของปีที่ผ่านมา ต้มเป็นเหล้าแล้วเชื้อเชิญชาวบ้านมาดื่มฉลองพร้อมข้าวปลาอาหาร ซึ่งมีฮีไซเป็นผู้นำพิธีเพื่อขอให้ผีฟ้า ผีฝน ผีเหนือ ผีใต้ บันดาลให้ฝนตกลงมา เพื่อจะได้เริ่มต้นฤดูกาลผลิตต่อไป

2. พิธีกินเหล้าปลายข้าวเชื้อหรือพิธีมัดมือกลางพรรษา (กัจฉานิพาท)

มีในช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน เมื่อเสร็จสิ้นการปลูกข้าวแล้ว ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เหลือจากการปลูกมาต้มเหล้า เชื้อเชิญชาวบ้านมาดื่มฉลองพร้อมข้าวปลาอาหาร แล้วทำพิธีโดยมีฮีไซเป็นคนนำเพื่อขอให้ผีฟ้า ผีน้ำ ผีฝน ผีเหนือ ผีใต้ ช่วยทำให้ฝนตกดี น้ำดี เพื่อต้นข้าวจะได้เจริญงอกงาม ให้ผลผลิตสูง รวมทั้งพืชไร่และสวนด้วย ส่วนการปลูกข้าวเมื่อเสร็จสิ้นแล้ว จะทำพิธีสู่ขวัญควายกลับบ้าน เพื่อเป็นการขอบคุณที่ควายช่วยปลูกข้าวให้แล้วเสร็จ ซึ่งในพิธีจะมีการมัดมือลูกหลานโดยผู้เฒ่า ผู้แก่ในแต่ละครอบครัว

3. พิธีกินข้าวปลายกะลา¹¹

มีขึ้นในเดือนธันวาคม ภายหลังจากเก็บเกี่ยว โดยแต่ละครอบครัวจะนำข้าวที่เหลือติดกะลามาท้มเหล้าเลี้ยงฉลองในหมู่บ้าน เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพยดาที่ช่วยดูแลข้าวจนได้รับผลผลิตในรอบปี

4. พิธีปีใหม่มัดมือ (ฉะลอนีเออ)

มีช่วงเดือนกุมภาพันธ์และพฤศจิกายน หลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวทั้งข้าวไร่และข้าวนา โดยทุกครอบครัวจะทำอาหาร เหล้า นำมาเลี้ยงแขก แล้วผู้เฒ่าผู้แก่แต่ละครอบครัวจะมัดมืออวยพรให้แก่ลูกหลานในตอนเช้า กลางวัน และเย็น จนถึงกลางคืน เป็นงานเฉลิมฉลองที่ทำให้เกิดความสามัคคีและความสนุกสนานในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านต่างถิ่นนิยมเดินทางเข้ามาร่วมงาน จึงมีส่วนทำให้เกิดการพบปะติดต่อกันระหว่างหมู่บ้าน

การทำพิธีกัจฉานิพาทและพิธีฉะลอนีเออของชุมชน เป็นพิธีที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะต้องร่วมมือกันทำเป็นพิธีใหญ่ร่วมกัน จึงถือเป็นประเพณีที่สำคัญของชุมชน

¹⁰ หลองข้าว หมายถึง ทุ่งข้าว สำหรับการเก็บข้าวเปลือกไว้บริโภคในแต่ละปี

¹¹ เสือถานจากคันพืช ใช้รองบนพื้นดินเพื่อใช้ตีข้าว

แต่อย่างไรก็ตามการทำพิธีกรรมและประเพณีดังกล่าว ก็ยังคงเป็นหน้าที่ของผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ในปัจจุบันพิธีกรรมต่าง ๆ ได้เริ่มเสื่อมถอยไป เนื่องจากไม่มีการถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานรุ่นใหม่ ประกอบกับความนิยมเดินทางออกนอกหมู่บ้านที่ส่งผลต่อโลกทัศน์และความเชื่อของคนรุ่นใหม่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงความเชื่อจากการถือผีไปนับถือศาสนาอื่น ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์หรือพุทธ ที่ล้วนแต่มีจุดประสงค์เพื่อหลีกเลี่ยงการทำพิธีกรรม ซึ่งหลายคนให้เหตุผลว่ามีความเคร่งครัดจนเป็นภาระผูกพันเกินไป โดยเฉพาะการทำพิธีที่บังคับให้ใช้ไก่ได้อย่างเดียว เช่นเดียวกับรายงานการศึกษาของ นเรศ ส่งเคราะห์สุข (2538) ในประเด็นนี้ว่า ผีบรรพบุรุษยังคงเป็นสัญลักษณ์สำคัญและมีความหมายต่อชุมชนเช่นเดิม การเลิกนับถือผีจึงเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน จึงส่งผลให้การทำพิธีกรรมของชาวบ้านเกิดความแตกต่างในแง่ของการปฏิบัติ แต่ทั้งนี้ยังคงตั้งบนจุดมุ่งหมายเดิม เช่น การเปลี่ยนจากการสร้างซ็อกกาโค๊ะระ แล้วขอพรจากเทพดาผู้ดูแลธรรมชาติ มาสร้างไม้กางเขนแล้วขอพรจากพระเจ้าแทน เป็นต้น

ดังนั้นจากสภาพภายในชุมชนกะเหรี่ยงลุ่มน้ำแม่หมี่และแม่ต๋อม จึงจัดเป็นชุมชนชายขอบที่ด้อยการพัฒนา มีวิถีการดำรงชีวิตผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในแง่การผลิต การบริโภคและการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยชาวบ้านจะอยู่ร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นภายใต้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ที่อาศัยผู้นำทางธรรมชาติ ผู้นำทางพิธีกรรม รวมทั้งผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลกฎระเบียบ ที่วางไว้เป็นแนวทางการดำเนินไปของแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนั้นชุมชนยังให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมใด ๆ ในหมู่บ้าน โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตทางการเกษตรซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการยังชีพ เห็นได้จากรูปแบบประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตภายในชุมชนแทบทั้งสิ้น